

SÖYLEM ANALİZİ

DISCOURSE ANALYSIS

Mehmet Akif DUMAN

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler
Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Genel Dilbilim Anabilim Dalı,
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 9 Ekim 2024
Kabul edildiği tarih: 20 Aralık 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2025

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 9 October 2024
Date accepted: 20 December 2024
Date published: 25 June 2025

Anahtar Sözcükler

Söylem Analizi; Dil; Özne; İktidar;
İdeoloji

Keywords

Discourse Analysis; Language;
Subject; Power; Ideology

DOI

10.33171/dtcfjournal.2025.65.1.21

Öz

Söylem analizinde yöntem, araştırmacının hangi konuyu, hangi bağlamda ele almak istediği ile alakalı olarak belirlenir. Dolayısıyla tüm söylem türlerine uygulanabilir bir analiz yönteminin varlığından söz edilemez. Söylemin amacı ve yöntemi arasındaki gerilim birçok farklı kuramın ortaya konması ile aşılmaya çalışılmıştır. Fakat daha en başta söylemin tanımı üstünde dahi bir mutabakat sağlanamaz. Birçok disiplinin ortak analiz yöntemi olan söylemin tanımlarında görülen farklılık uygulamaya da yansır. Analiz nesnesine ne şekilde bakılması gerektiği ile ilgili birkaç maddelik önerilerden otuzar maddelik listelere kadar birçok farklı yöntem önerilmesine rağmen temel dinamikler neredeyse sabittir. İki yüzden fazla kaynak incelenerek vardığımız sonuç tüm söylem türlerinde temel olan dört kavram setini ayıklamamızı sağlamıştır. Söylemin analizi dil ve iletişim, özne ve toplum, güç ve iktidar ve ideoloji gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Diğer birçok temel kavramın da bu başlıklar altında değerlendirilebileceği görülmüştür. Mesela "yapı, metin, anlam, üslup, bağlam" gibi kavramlar Dil ve İletişim başlığı altında değerlendirilebilir. Yahut "yasak, tabu, sınıf, politika, devlet" gibi kavramlar Güç ve İktidar başlığı altında ele alınabilir niteliktedir. Söylem analizinin giderek girift bir hal alan yapısı bilhassa başlangıç düzeyinde analizcinin başa çıkması gereken çok katmanlı bir kuramsal probleme dönüşmektedir. Makalenin amacı taksonomik bir kolaylıkla temel düzeyde analiz için kılavuz oluşturmaktır.

Abstract

In discourse analysis, the method is determined according to the topic and the context addressed by the researcher. Therefore, it isn't possible to talk about an all to apply discourse analysis method. The tension between the purpose and method of discourse has been tried to be overcome with many different theories. Yet, even on the definition of discourse, there isn't any consensus. A common analysis method for many disciplines, discourse, different definitions of which are also reflected in practice. Although many different methods, from a few-item to thirty-item lists, have been suggested on how to handle the object of analysis, the basic dynamics are almost constant. We attained four sets of concepts being fundamental to all types of discourse by examining more than two hundred sources. The analysis of discourse is directly related to concepts such as language and communication, subject and society, power and authority, and ideology. Many other basic concepts can also be evaluated under these titles. For example, concepts such as "structure, text, meaning, style, context" can be evaluated under the title of Language and Communication. Or concepts such as "prohibition, taboo, class, politics, state" can be considered under the title of Power and Authority. The increasingly intricate structure of discourse analysis, particularly at the beginner level, transforms into a multi-layered theoretical problem that the analyst must tackle. The aim of the article is to provide a taxonomically easy guide for basic level analysis.

Giriş

Söylem, disiplinler arası bir inceleme alanı olarak, üzerinde tam anlamıyla uzlaşmış bir tanıma sahip olmasa da dilin sosyal, kültürel ve ideolojik bağlamlarda nasıl kullanıldığını anlamayı amaçlar. Söylem, yazılı ve sözlü iletişimden jestlere ve toplumsal anlam inşasına kadar geniş bir kapsama sahiptir. Farklı kuramcılar söylemi çeşitli biçimlerde tanımlamış, nihayetinde dilin toplumsal bir olgu olduğu ve söylemin toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamda incelenmesi gerektiği konusunda ortak bir zeminde buluşmuşlardır. Analiz, söylemin ardıl yapısını, anlam katmanlarını ve dilin hem kurallı hem de esnek yönlerini dikkate alır. Söylem analizinde yalnızca ifade edilenler değil, dışarıda bırakılan unsurlar da incelenir. Söylem, toplumsal dinamikleri yansıtan ve aynı zamanda onları inşa eden bir süreçtir; bu nedenle analizinde toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamlar kritik bir rol oynar. Farklı disiplinlerin katkılarıyla şekillenen bu alan, söylemin karmaşık yapısını anlamak için çeşitli yöntemler sunarken temel dinamiklerini büyük ölçüde korur.

Söylem çözümlemesi, söylemin yapı, kural ve bağlamlarını derinlemesine inceleyerek insan ve topluma dair olguları anlamayı hedefler. Yazılı ve sözlü her türlü iletişim ürünü analiz kapsamına alınabilir; söylem yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı değildir, güç, iktidar, toplumsal değerler ve birey-toplum ilişkilerinin nasıl üretildiğini ve sürdürüldüğünü de inceler. Söylem çözümlemesi bağlam, verici-alıcı ilişkisi ve dilin işlevleri gibi unsurları dikkate alır, ancak tüm söylem türlerine uyacak evrensel bir yöntem geliştirilmesi zordur.

Birçok farklı disiplinin analiz vasıtası olan söylem hakkında *yeni bir şey söylemekten* ziyade uygulamada kolaylık sağlamak amacıyla birçok tasnif incelenerek sıralanan maddeler (bkz. 4. Bölüm) söylemin yapısından kaynaklanan çatışmalar sebebiyle *kesinleşmiş* madde başları olmak gayesinde değildir. Bu bağlamda öncelikle söylemin belli başlı düşünürler tarafından yapılan tanımları sıralanmıştır (bkz. 1. Bölüm). Tanımlarda *her şeyin söylemin konusu olmasından*, söylemin birkaç öge ile sınırlandırılmasına kadar oldukça geniş bir aralığın araştırma sahası olarak işaret edildiği görülecektir.

Takiben kısaca söylem analizinin amacı irdelenmiştir (bkz. 2. Bölüm). Sadece yazılı ürünlerle değil, sözlü verilerle de muhatap olan söylem için tür farklılığı sebebiyle, kusursuz bir analiz yönteminden bahsetmek zaten imkansızdır. Yine kısaca irdelenen yöntem kısmında (bkz. 3.Bölüm) analiz için kullanılan madde başlarının hem nicelik hem de nitelik açısından ne kadar değişken olabileceği görülecektir.

Makalenin esas kısmı olan *Söylem Analizi*'nde (bkz. 4. Kısım) iki yüzden fazla kaynak taranarak pratik bir yöntem önerilmeye çalışılmıştır. Bu madde başları belirlenirken ihtiva ettikleri alt başlıklar ayrıca gözden geçirilmiş ve maddelerin birbirlerine olan çağrışımsal yakınlıkları giderilmeye çalışılmıştır.

Netice itibarıyla bilhassa *söylem çözümlemesi* derslerinde karşılaşılan farklı kaynakları aynı anda bir arada bulundurma zorunluluğu giderilmeye çalışılarak söylem için temel düzeyde yahut başlangıç düzeyinde bir *başvuru kaynağı* kurgulanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada veriler doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman incelemesi, araştırılan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren materyallerin sistematik bir biçimde taranması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi sürecidir. İncelenen veriler; kitaplar, makaleler, raporlar, resmî belgeler ya da diğer yazılı materyalleri içerebilir. Bu yöntemin en önemli noktalarından biri, geçmiş çalışmaların analiz edilmesiyle birlikte mevcut bilgi birikimine dayanarak yeni perspektiflerle konunun farklı açılarının değerlendirilmesidir. Araştırmacı doküman incelemesinde incelenen dokümanları titizlikle seçmelidir. Dokümanların doğruluğu ve tarafsızlığı konusunda dikkatli olunmalı ve güvenilirliği dikkatlice değerlendirilmelidir. Araştırmada da incelenen dokümanlar da bu ilkeler doğrultusunda seçilmiştir. Buna ek olarak doküman analizi literatür taraması ile karıştırılmamalıdır. Doküman analizi, belirli sayıda çalışmanın derinlemesine incelenmesini içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Doküman inceleme yönteminin belirli aşamaları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmacı inceleyeceği dokümanları araştırma sorularına uygun bir biçimde seçer. Seçilen dokümanlar çeşitli şekillerde değerlendirilebilir. Dokümanlar incelenirken belirli bir sistematik yaklaşım benimsenir ve böylece elde edilen verilerin güvenilirliği artmaktadır. Bu süreç araştırmacıya geniş bir veri seti sunmasının yanı sıra aynı zamanda derinlemesine düşünme ve analiz yapma fırsatı vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Makale için sistematik biçimde taranan veriler öncelikle tematik olarak incelenmiş daha sonra değerlendirme sürecinde analiz için başlık oluşturabilecek maddelere göre ayrıştırılmıştır. Elde edilen maddeler ortak özelliklerine göre kendi içinde sınıflandırıldığında ortaya dört maddelik bir şablon çıkmıştır.

1. SÖYLEMİN TANIMI

Söylemin tanımı yapıldığında ve kapsamı irdelendiğinde analiz için kullanılacak temel başlıkların işlevselliği daha net biçimde görülecektir.

Her ne kadar birçok disiplinin analiz vasıtası olsa da söylemin, üzerinde tam anlamıyla mutabık olunan kesin bir tanımı yoktur. Tanımlar, yapanların dahil olduğu disiplinin temel özelliklerini yansıttığı gibi kapsayıcılık bakımından da ciddi farklar içerirler. Mesela van Dijk (1997) söylemi *bir şeyi söyleme şekli* olarak tanımlar. Fairclough için *her şey söylemden ibarettir* ve *söylem sosyal bir pratiktir* (1989, s. 22). Crystal için *cümle düzeyinin ötesinde üretilen her türlü metin veya konuşmadır* (2008, s. 148). Fairclough ve Wodak için toplumsal unsurların belirli yorumu olan söylem gerçekliğin belli bir bakış açısı ile yeniden kurgulanmasını sağlayan güçtür. Kısaca dilin belli anlamlara gelecek şekilde kullanılması olan söylem dildeki farklılaşmaları ve kullanım alanlarını esas alarak taksonomik bir yapı kazanır (Fairclough ve Wodak, 1997).

Söylem, olay ve anlam diyalektiğidir. Olay bağlamında konu, atıf, zaman ve kişiler ön planda iken anlam bireysel olanı ve ifadenin karşılık geldiği manayı ayırıştırır (Ricoeur, 2007). İletişimsel bir eylem olarak söylem; sözlü ve yazılı iletişimi, jest ve mimikleri, imajları ve tüm göstergebilimsel katmanları kapsar (van Dijk, 2016). Kuramsal olarak ve sınıflandırmak amacıyla tetkik edildiğinde kapsamadığı çok az sosyal bilimsel saha olduğu görülecektir (Elbirlik ve Karabulut, 2015, s. 31-50). Söylemin bu kapsayıcılığı bir şey ortaya koymak için belirlenen tüm yolları (Megill, 2012) kullanarak “Her şey söylemin konusudur” demeyi mümkün kılabilir.

Söylem kendi içinde ilişki kurma esasına dayalı bir mekanizmaya sahiptir. Söylemin her unsurunun bir diğeri ile alakalı olması bazı varsayımları ve çıkarımları da beraberinde getirir. Yani ön yargıların söylemin kurgulanması sürecinde mevcut olduğu gibi çıkarımların tespiti esnasında söylem dışının söylem ile çatışarak bir boşluk yaratması da doğaldır (Althusser, 1987, s. 18-20). Bu bağlamda *her şey söylemseldir* sloganı ciddi anlamda yumuşak bir zemine sahip görünmektedir. Mesela bir depremi tektonik hareket olarak yorumlamak ile Tanrı’nın gazabı olarak görmek arasında ölçülemez bir mesafe vardır (Purvis ve Hunt, 2014). Söylemin kapsayıcılığını *her şey* olarak netleştirmeye çalışmak söylemin çok boyutluluğu sebebiyle mümkün görünmemektedir. Söylem her şey olamasa da *birçok* şeydir. Mesela bir cümle, bir konuşma, bir jest, bir tepki, bir kanaat, bir tartışma, bir kitap, hatta satın alınan bir mal söylemsel olarak karşımıza çıkabilir (van Dijk, 2015 ve 2016). Söylem politika-metin-konuşma ekseninde dil odaklı olarak ele alınsa dahi *her şey* ifadesi tutarlı bir hal almayabilir (Wodak vd., 2009). Bu bağlamda söylemi sınırlandırmak

için kullanılacak ifadeler (ırkçı söylem, medya söylemi, nefret söylemi, popülist söylem, cinsiyetçi söylem vb.) daha mantıklı bir çerçeveye oturacaktır.

Belli alanlarda iç dinamikleri daha net bir şekilde tanımlanabilecek olan söylem, dünyayı kurgular ve inşa eder (Phillips ve Hardy, 2002). Her zaman *karmaşık* bir yapısı olan ve son haliyle değil de *tarihsel* oluşum içinde değerlendirilmesi gereken söylem (Reisigl ve Wodak, 2009) (1) yazılı ve sözlü olabilir, (2) yerel ve genel bağlam içinde incelenir. (3) Dilin toplumsal bir olgu olduğu unutulmamalıdır, dolayısıyla söylem sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilmelidir. (4) Söylem ardıl bir yapıya sahiptir, yani bir dizi halinde birbirine bağlı ögelerden (soru-cevap gibi) oluşur. (5) Söylem, söylem düzeyleri ile de ilgilenir; sözdizimsel ve anlambilimsel ögeler karşılıklı olarak irdelenir. (6) Söylem anlam oyunları ile de yakından ilgilidir, bilhassa kasıt ve ima eksenslidir. (7) Söylem dilin hem kuralcı hem de esnek taraflarından yararlanır. (8) Söylem analizinde sadece verilenlere/söylenenlere odaklanılmaz, söylenmeyen, gözden kaçan, dışarıda bırakılan, eksik olan da analizin konusudur (van Dijk, 1997).

Söylem analizinde öncelikle (1) sosyolojik sorulara verilen yanıtlar aranmalıdır, yani söylem evvela toplumsal bir meseledir. (2) Analiz; eylem, inşa ve değişebilir özellikler olarak üçlü bir ilişki ortaya koyar. (3) Konuşma ve metinler analiz edilirken gerçeklikle ilişkilerinden ziyade evvela nasıl tasarlandıkları sorgulanmalıdır (Potter ve Wetherell, 1994, s. 48). İçsel olarak yapılandırılmış olan söylem (1) kurallıdır. (2) Sosyal ve tarihsel bir zemin üstünde kurgulanan söylemde kültürel, ekonomik, siyasal ve kişisel gerçekleri benimsemiş konuşmacı üretici konumundadır. (3) Söylem bu süreçlerin bir sonucu olduğu gibi bu süreci kurmaya ve biçimlendirmeye de muktedirdir (Punch, 2005, s. 215).

Birçok disiplinin ortak analiz yöntemi olan söylemin tanımlarında görülen farklılık uygulamaya da yansır. Analiz nesnesine ne şekilde bakılması gerektiği ile ilgili birkaç maddelik önerilerden otuzar maddelik listelere kadar birçok farklı yöntem önerilmesine rağmen *temel dinamikler* neredeyse sabittir.

2. SÖYLEMİN AMACI

Söylem çözümlemesinin amacı söylemi meydana getiren kural, yapı ve durumları derinlemesine analiz etmektir. Neticede bütüncül olarak insanla ilgili olgulara ulaşılması hedeflenir (Fairclough, 2003a). Analiz malzemesinin alanı oldukça geniştir; sadece yazılı ürünler değil, sözlü veriler de söylemsel analize tabi tutulabilir (Elliot, 1996). Makaleler, bildiriler, siyasi propaganda malzemeleri, sohbetler, tartışmalar, televizyon programları, reklamlar, dergiler, romanlar, hikayeler, masallar, bilmece, fıkralar, sloganlar vb. hatta duvar yazıları söylemsel analize malzeme olabilir.

Söylem çözümlemesinde toplumsal doğruların, değerlerin ve fikirlerin sadece nasıl ortaya çıktıkları değil nasıl yayıldıkları, sürdürüldükleri ve çatıştıkları da analiz edilir. Bu bağlamda söylem çözümlemesi tanımlama ve genelleme ile birlikte üretimsel bir tavra da sahiptir (Parker, 1992). Düzenlenmiş sosyal pratiklerin yansıma biçimi olan söylem, bilginin güç-iktidar ilişkisi barındırması tezinden hareketle bir noktada *güç* ve *iktidar* odaklıdır (Howarth ve Griggs, 2016, s.402). Dolayısıyla analiz edilmesi gereken şey yani amaç sadece *bilgi* değil, iç içe geçmiş kavramlar olan güç ve iktidar olmalıdır (Hekman, 1999). Bu kapsamda, analiz söylem türüne göre yapılacağı için başta bağlam olmak üzere, verici-söylem-alıcı ilişkisi, verici-sözce ilişkisi, dilin işlevleri gibi bir dizi kavrama dikkat edilmelidir (Günay, 2013). Neticede tüm söylem türlerine uygulanabilecek kusursuz bir analiz yönteminin varlığı bu anlamda sorgulanabilir görünmektedir.

Söylemin amacı salt bilgi vermek değildir. Söylem birey-toplum ayrımına yahut iç içeliğine dikkat ederek yorum, üretim ve değerlendirmelerde bulunur (Terre Blanche ve Durrheim, 1999). Mesela söylem psikolojisine göre söylenen ve kastedilen arasındaki mesafe iletişimin temelidir. Yani her zaman söylenen ve anlaşılan (kasıt) aynı olmayacak, dilin daha ziyade *perlokasyonel katmanı* (etkisöz) belirleyici olacaktır (Duman, 2023). Herhangi bir amaçla söylenen cümlelerin muhatapta uyandırdığı tesir, tepki, karşılık yahut anlaşılıp anlaşılmama iletişimin sürekliliği ve düzeni için göndericinin mesajından daha önemlidir. Zira anlaşılmayan bir mesaj başarısız bir gönderidir.

Söylem toplumsallık temelli dünyanın anlaşılması için yegâne araçtır (Phillips ve Hardy, 2002); öyle ki söylem sayesinde sözlü yahut yazılı iletişimin tüm öğeleri (içerik, gönderici, otorite, alıcı, amaç vb.) sorgulanır ve analiz edilir. Söylem belli bir toplumun, belli bir zamanda etkileşimsel olarak ortaya koyduğu bilgileri (ki buna güç-iktidar dengesi de ilave edilmelidir) inceler (Punch, 2005). Bağlam-bağımlı olan söylemin insanı anlamak ve anlamlandırmadaki önemi büyüktür (Ward, 1997). Toplumsal bir canlı olan insan söylem sayesinde yeniden tanımlanarak topluluk içine sıkışmışlığı, otorite-güç-iktidar denklemindeki baskılanmış yeri net biçimde belirlenmiştir. Artık modern zamanlar *öznenin* değil yığın içindeki belirsiz kişilerin (hatta bireyin ötekileşmesinin) çağıdır.

3. SÖYLEMDE YÖNTEM

Söylemin tek bir tanımı olmadığı gibi tek bir kuramsal çözümü de yoktur. Söylem analizi araştırmacının hangi konuyu, hangi bağlamda ele almak istediği ile alakalı olarak belirlenir (Jørgensen ve Philips, 2002).

Söylemdeki temel bakış (1) dili bir sistem olarak görmeyi temel edinebilir, bu durumda önemli olan *yapıyı* bulmaktır. (2) Dil bir sonuç değil de bir süreç olarak ele alınırsa *dil kullanımına* odaklanılması gerekir. (3) Belli bir konu ekseninde dilsel yapıların araştırılması ile de *sınırlı bir alanın söylemine* odaklanılmış olunur. (4) Dilin *büyük bir olgu* olarak ele alınması durumunda da toplum ve kültür gibi daha kuvvetli bağlantılar üzerinden analizler yapılır (Wetherell vd., 2001; Juez, 2009). Dolayısıyla söylem analizi için temel olgu *dil* olabilir.

Söylem; (1) sosyal problemler, (2) güç ilişkileri, (3) toplum-kültür bağlantısı, (4) ideoloji (ki söylem asla tarafsız olmaz), (5) tarihsellik (art zamanlılık esastır) ve (6) yoruma açıklık ekseninde genişler. Sosyal bir eylem olan söylem toplumsal yapının bir sonucu olduğu gibi toplumu etkileme gücüne de sahiptir (Fairclough ve Wodak 1997).

Kendi gerçekliğinde ve bağlamında (1) incelenmesi gereken söylem (2) hem yazılı hem de sözlü olabilir. (3) Ardışık bir yapı ihtiva eden söylem (4) sosyal yapı yani toplumsallıkla paralel seyrederek. Söylem sadece sözdizimsel öğelere odaklanmaz, odak noktası (5) anlamdır (van Dijk, 1997). Bağlam-bağımlı olarak anlam ve anlamın ortaya çıkışı söylemin temel sorularındandır.

Dilsel eylemler olan söylemlerde yöntemsel olarak *metnin* merkeze alınması da mümkündür. Bu doğrultuda (1) öncelikle kişiler incelenmelidir. (2) Devamında sistematize edilmesi gereken anlamlara ve (3) söylemin özelliklerine odaklanılır. (4) Söylemler arası ilişkiler irdelenir, (5) Artsüremlî (diakronik) gelişim ele alınır, (6) sosyal kurumlar ve güç ilişkileri tetkik edilir ve (7) söylemin etkileri üstünde durulur (Parker, 1992).

Temelde söylem üç eksenle gözlemlenebilir gibi görünmektedir: Kültürel boyut, amaç ve bağlam (Blanche ve Durrheim, 1999). Fakat çok daha detaylı bir analiz yöntemi gerekirse Gee'nin tasnifine bakılabilir (1999 ve 2010). Söylemi oluşturan sözcüklerin dilsel özelliklerinden (işaretler), çıkarım ve imaların temel teşkil ettiği yorumlama imkanlarına (doldurma); verilen başlığın anlamsal çerçevesinden, söylemin çerçevesine ve edimbilimsel uzanımlarına; farklı şekillerde bağlamdan, vurguya kadar birçok ögeyi içine alan *tasnif* temel dinamikler bakımından Fairclough, Wodak, van Dijk, Parker yahut Foucault'nun tespitlerine üstün gelir nitelikte *değildir*.

4. SÖYLEMİN ANALİZİ

Söylem analizi *dil ve iletişim, özne ve toplum, güç ve iktidar ve ideoloji* gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Diğer birçok temel kavramın da bu başlıklar altında değerlendirilebileceği görülmüştür. Mesela “yapı, metin, anlam, üslup, bağlam” gibi

kavramlar *Dil ve İletişim* başlığı altında değerlendirilebilir. “Yasak, tabu, sınıf, politika, devlet” gibi kavramlar da *Güç ve İktidar* başlığı altında ele alınabilir niteliktedir.

4.1. Dil ve İletişim

Söylem dünyayı hem somut hem de soyut şekilde algılamayı gerektirdiği için *zıtlıklar* üzerinden daha net biçimde okunur. *Doğanın* olduğu yerde mutlaka *kültür* vardır, *birey* ancak *toplum* içinde anlamlıdır, insan düşünceleri yahut *tasavvurları* ancak eyleme geçildiğinde *nesnel* bir mana kazanır. Tüm zıtlıklar ve kavram kargaşası içinde en net çerçeve toplum ve birey üzerinden okunabileceği için (ki güç, ideoloji ve iletişim de nihayetinde toplumsallığın parçasıdır) tamamlayıcı araç olan dil ile başlamak (Purvis ve Hunt, 2014, s. 21) mantıklı olacaktır.

Söylemin yapısı dilin sahip olduğu yapıya benzer (Martinet, 1985, s. 17). Söylem, ancak dilin dışındaki pragmatik durum ve ideolojik koşullarla anlaşılabilmesi için dilin yürürlüğe girmesi veya dil kullanımı olarak tanımlanabilir (Benveniste, 1995). Pragmatik durum ve ideolojik koşullar dili toplumsal bir olgu olarak ele almayı gerektirir. Söylemin *dil-toplum* ilişkisi içinde uzamları ve bireysel farklılıkları da kapsayacak biçimde tanımlanması (Gee, 2005, s. 32) *hic-nunc-ego origosunun* kullanımını mantıklı hale getirmektedir.¹

Amaç ve işlev bakımından ele alınacak dil sadece yazılı olan değildir (Brown ve Yule, 1983). Söylem çözümlemesi hem *sözlü* hem de *yazılı* metinler için geçerlidir (Sözen, 1999); aralarında kapsam farkı vardır, sözlü söylem belli bir kesime hitap ederken yazılı söylem sınırsız sayıdaki soyut okura hitap eder (Ricoeur, 2007). Söylemin gerçeklik yaratarak dünyanın anlaşılmasını sağlaması (Mc Closkey, 2008) ve bir işaret sistemi sayılarak toplumsal iletişim ağlarını karşılaması (Purvis ve Hunt, 2014) daha fazla hayatın içindeki tanımlamaları iken “birbirleri ile ilişkili metinlerden oluşan, onların üretimi, anlamlandırılması ve yayılması ile bir nesne haline gelen dilsel yapılar” (Parker, 1992)

¹ Deiktik ifadeler, konuşmacının dinleyiciyi bir referans uzayında (durum, fikir, metin, söylem) yönlendirdiği ifade araçlarıdır. Temeli, Karl Bühler’in tanımladığı gibi *Organon Modeli* olan (Bühler, 1934, s. 31) *hic-nunc-ego-Origosu* işaret sürecinin başladığı referans sisteminin sıfır noktasıdır. Sıfır noktası, konuşmacının gerçek *burada-şimdi-ben* koordinatlarından kaynaklanabilir. O zaman bir şeye gönderme, konuşmacının *belirli algısal alanında* gerçekleşir. Herhangi bir gösterme gibi dilsel araçlarla göstermenin de üç boyutu vardır: Bir muhatabı *göstermede*, *işaret etme*, gösteren kişinin *kendini göstermesi* ile birleştirilir. Göstermek yalnızca bir gönderme değil, aynı zamanda gösteren kişinin bir işareti ya da Bühler’in deyimiyle bir *septomdur*. Her ikisinin de muhataba gönderilen sinyalde bir etkisi vardır, ki Bühler özellikle bu boyutu önemser. Bu kişi parmağı (ya da onun dilsel karşılığını) ve işaret ettiği şeyi görür; dolayısıyla işaret etme her zaman ben ya da sen-konumunu işaret etmek olabilir. Gösterme her zaman açıkça konumlanmış olandan (burada) ve açıkça işgal edilmiş olandan (ben) başlar; fiziksel *hic-nunc-ego-Origo* bununla birlikte eksiltmeler veya yer değiştirmeler de yaşayabilir (Cuntz, 2015, s. 57-70). Genel manada *hic-nunc-ego Origosunun* kullanımının mantıklı hale gelmesi demek *mekân-zaman-kışı* bakımlarından gösterim sürecinin eksiksiz olması şeklinde de yorumlanabilir.

nitelemesi sonucu öne çıkarır. Doğrudan söylem-ideolojik bir içeriğe sahip olan yapılar tarafından biçimlendirilen söylemin aynı zamanda *yapıları* biçimlendirme gücü vardır (Fairclough, 2003b). Yani söylem *çift yönlü*dür. Anahtar sözcük tarafından şekillendirildiği gibi anahtar sözcüğü de şekillendirir. Bu çift yönlülük dünya, dil, katılımcı, iletişim kanalı ve amaç için geçerli olduğu gibi söylemin kendisi için de geçerlidir. Yani söylem öncekilerden etkilendiği gibi sonrakileri şekillendirme gücüne de sahiptir (Johnstone, 2008). Bu bakımdan kökeni çok eskilere gider ve Foucault nazarında bilgiyi sağlayan tarihsel koşullara odaklanan *arkeolojik tetkike* uygun (Emre, 2023) bir kavramsal alanı vardır (Sözen, 1999). Şu hâlde söylemin merkezi öncelikle *toplum* ve *metin* gibi görünmektedir.

Konuşuru bulunan tüm dillerde evrensel (İng. system constraints) ve kültürel (İng. ritual constraints) bazı ögeler bulunur (Goffman, 1976, s. 264-265). Söylem *sosyaldır*, fakat *evrensel söylem* kültürel bariyerlerden dolayı mümkün değildir. Söylemler farklı ve çatışma içinde olabileceği gibi hiyerarşik bir ilişki içinde de olabilirler (Punch, 2005). Söylemin *toplumsal yönü* ağırlıktadır, bu bağlamda toplumsal ilişkiler için kurucu bir güç olarak dilin yahut metnin aktarılmasını sağlar (Purvis ve Hunt, 2014). Metin merkezli söylemin öncülerinden olan Derrida için söylem bir *anlama meselesidir*. Bir kod açma alanı olan metinde saf ve istikrarlı bir anlamın bulunması imkansızdır, dolayısıyla hiçbir söylem tamamıyla gerçek değildir. Söylemde esas olan *metindir*, metnin dışında hiçbir şey yoktur (Derrida, 1997). Gadamer de Foucault da merkezin metin olması gerektiğini düşünürler (Akt. Hekman, 1999, s. 226). Yapmanın bir modu olan söylemde istikrarlı anlam arayışı için odak noktası metin olmalıdır (Halliday, 2007). Fakat bu metnin dışı yönelik analizinden önce iç yapısına bakıldığında anahtar kavramın *dil* olduğu görülecektir.

Toplumsalı temellendirmeye yönelik bir çaba olan söylemin başlangıç noktası *söz-sözce-tümce* merkezli (Vardar, 2007, s. 179) dildir. Gerek konuşma-yazma eylemi kapsamındaki çerçevede, gerekse de konuşma ağı türevlerinde (Potter & Wetherell, 1987) söylemin temeli konuşulan dildir. Söylemi “dil vasıtasıyla görünürlük kazanan ve düzenlenen, hazır ve önceden kurulmuş tecrübe edişler kümesi” (Hall, 1977) olarak nitelersek kültürel yapıya odaklanmamız gerekir. Çeviri çalışmalarındaki monadist yaklaşımın ve Humboldt, Sapir ve Quine gibi düşünürlerin temel tezlerinin uzantısı olarak söylemin kültüre özgülüğüne de odaklanmak temel reflekslerdendir. Bu da söylem analizi geliştiren kuramcılarının oluşturduğu kriterleri en azından *genele uygulanabilirlik* bakımından sorgulamayı gerektirir.

Foucault, Collège de France’da yaptığı açılış konuşmasında sözcüklerin önceliğine ve insanı gerçekleştirmesine vurgu yapar: “Benim arkamda (çok önceden söze başlamış, söyleyeceğim şeyleri önceden söylemiş) bir sesin şöyle demesini isterdim: Sürdürmek gerek,

ben sürdüremiyorum, sürdürmek gerek, sözcükler olduğu sürece onları söylemek gerek, beni buluncaya, beni söyleyinceye dek, onları söylemek gerek” (Foucault, 1993, s. 9). Sözcüklerin insanı gerçekleştirmekte oynadığı rol onun toplum içinde var olmasından ziyade yok olup gitmesini engellemek yönündedir. Söylemin sözdizimsel bir gücü de vardır, sözcükler söylemler aracılığıyla konumlanırlar (Macdonell, 1991). Yani kişiyi birey yapan dildir ve dil *iletişimin temel aracı* olarak söylem içine konumlanır. Kavramsallığın bireysellik açısından taşıdığı anlam ile popüler zihniyeti dönüştürme çabası doğru orantılı olduğu için felsefi manadaki toplumsal düzen içinde evrenseli yakalama çabası bir noktada dilsel bir meseledir (Gramsci, 1971, s. 348); zira bireyin toplum içinde konuşlanması ancak iletişim ile mümkün olur. İdeolojilerin hem aktarılmasında hem de yeniden üretilmesinde temel araç olan dil (Oktar, 2002) basit bir iletişim aracı değildir. Bir yeniden yaratma aracı olan dil toplumu ve bu bağlamda bireylerin sosyal dünyasını yaratır (Wood ve Kroger, 2000). En temel manada bireyler arası yazılı yahut sözlü iletişim (mikro) ve güç-egemenlik-sınıf-eşitsizlik gibi kavramların tanımı için kullanıldığı (makro) mekanizma arasında ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Söylem tam da bu iki taraf arasında köprüler kurmayı hedefler (van Dijk, 2015). Bireyin dili ile toplumun dili aynı değildir. Bireyin dürtüleri, iç güdüsü ve hayal gücü vardır. Dürtülerin yönlendirilmesi ancak dilsel bir işleve sahip olabilir (Lacan, 1932). Söylem analizi, kullanılan dilin analizidir (Brown ve Yule, 1983). Söylem, gönderici-alıcı ekseninde niyet odaklı olarak değerlendirildiğinde biçim bakımından da sorgulanması gerekir (Johnstone, 2008). Söylemin odak noktası dildir (bilhassa da araştırma soruları); dilin kullanım biçimleri, dilin kullanım amacı söylem analizinin temelidir (Elliot, 1996). O halde dili hem sanatsal-edebî, hem de teknik açıdan değerlendirmek gerekir.

Söylemde dilbilimsel yapıdan ziyade sözceler arası ilişkilere önem verilmesi (Evre, 2009, s. 110) dilin işlevsel yönü ile ilgilidir. Dilin işlevselliği dilin teorik yapısından ziyade edimbilimsel yönünün incelenmesini gerektirir. Söylem kesinlikten ziyade sorgulanabilirlik üzerinden ilerlemelidir. Tartışmaya açık olan bu potansiyel toplumsal etkinliklerin temeli olan özneler arası ilişkilerdeki dil kullanımına odaklanır (Halliday, 2007). Dilbilimsel pragmatik (edimbilim) temel sorularından olan belli bir dil kullanıcısının söyledikleri ile ne yapıyor olduğu sorusu da yine kesinlikten uzak bir zemine ihtiyaç duyar.

Söylem açısından dilin belirsiz olmaması, bir sisteme sahip olması gerekir. Bilinmez, sınırsız ve belirsiz (burada ve şimdi olmayan) dünyayı anlaşılır kılarak gerçek haline getiren şey dildir (Berger vd., 2008, s. 58). Söylem sistematik dilsel yapıları nitelemek için kullanılan bir kavram olarak belli kurallara sahiptir (Tonkiss, 2006). O halde her daim bir sistem oluşturan dil (Foucault, 1972) toplumsal düzenle ilişki içerisindedir. Hem dilin toplumsal süreçleri ve toplumsal gerçeği oluşturduğu hem de toplumsal süreçlerin ve

toplumsal gerçeğin dili oluşturduğu karmaşık bir diyalektik mevcuttur. Dolayısıyla dil, içinde yaşadığımız dünyayı algılama ve kavrama yolumuzu etkiler (Weber, 1992; Fowler, 1986). Kısaca söylem dilsel sistemin ürünüdür. “*Söylem, bir iletinin tüm boyutlarını, salt iletinin içeriğini değil, onu dile getireni (kim söylüyor?), otoritesini (neye dayanarak?), dinleyiciyi (kime söylüyor?) ve amacını (söyleyenler söyledikleriyle neyi başarmak istiyor?) kapsamaktadır*” (Çelik ve Ekşi, 2008, s. 100). Dilin bir sistemi vardır, ancak söylemin bir sisteminin olması hem bildiri hem de etki aracı olması sebebiyle mümkün görünmemektedir (Benveniste, 1995).

Söylem, *dil* ile iç içedir; dilin kullanım şekline, kullanım amacına ve sosyal bağlama göre şekillenir. Hem bireysel dil (Fr. parole) hem de toplumsal dil (Fr. langue) söylem içinde düzenlenir (Punch, 2005). Söylem ne şekilde olursa olsun yalnızca dille birlikte düşünülebilir (Sözen, 1999). Söyleme giden yolda dilin temel edinilmesi toplumsal ve kültürel analizi kolaylaştırmıştır (Kocaman vd., 2009). Yani söylem içerik olduğu kadar *üsluptur* da (Chatman, 2008, s. 10). Dilin bağlam-bağımlılığını anlamsal analizi temin eder. Aynı söylemsel oluşum içinde farklı manaların ortaya çıkabilmesi *anlamın* garanti altında olmadığına en büyük ispatıdır (Laclau ve Mouffe, 1985). “Anlamın dil içinde hareket etmesi sonucunda ortaya çıkan şey” olarak söylem (Üşür, 1997, s. 89) *bireysel sosyal iletişim ağlarını* işaret eder.

Söylemin metinsel (söylem yapıları) ve bağlamsal (söylem ve toplum-kültür-bilişsellik ilgisi) olmak üzere iki boyutu vardır (Ercan ve Danış, 2019, s. 538). Bağlam söylemin daha belirleyici olan boyutudur. Bağlam *kim tarafından, hangi sebepten, ne amaçla, kime* gibi soruların cevaplarını da içerir. Söylem sadece anlamak ekseninde gelişmez, tepkiyi ve tepki şekillerini de içerir (Punch, 2005). Söylem-tarihsel yaklaşımın metinlerarasılığı ve söylemlerarasılığı birleştirmesinin temelinde de bağlamın en temel kavramlardan biri olması yatar (Tekin, 2008). Viyana Okulu’na göre söylemin *bağlamını* oluşturan üç öğeden ilki kişiler arası ideolojik etkileşime dayanır. İkinci bağlamda anlamı oluşturan dil dışı etkenlerden değişkenlere ve kurumlara odaklanılır. Kültürel, ekonomik, politik ve dinsel konular da bu alana dahildir. Son aşamada ise *birey-birey* ve *ideoloji-ideoloji* iç içeliği yerini *birey-toplum* etkileşimine bırakır. Birey bireylerden ve toplumdan etkilenecek bir şekilde (bilinçli yahut bilinçsiz) kendi ideolojisini yapılandırır (Büyükkantarcıoğlu, 2001, s. 178). Yani toplumu tanımlamak büyük oranda bireyi (vatandaşı) tanımlamak olacaktır.

Söylemin *konusu* üzerinden tanımlanması (her şey söylemin konusudur) ile *üslup* açısından betimlenmesi (söylem, bir şeyi söyleme şeklidir) iki farklı yönü işaret ediyor görünse de “neyi ve nasıl” sorularının cevabı olarak içerik ve üslup birbirini tamamlar niteliktedir. Hangi taraf ağır basarsa bassın söylem ürünü insanlar arası *etkileşim* (toplum-

güç-ideoloji) üzerinden okunduğunda faydalı neticeler verecektir. Dolayısıyla söyleme dil ve iletişim penceresinden bakmak daha kapsamlı bir analiz çerçevesi çizmek olacaktır. Çünkü ne söylediğimiz kadar *nasıl* söylediğimiz de önemlidir.

Her şeyin daha en başta kendinin *göstergesi* olması (Barthes, 1993, s. 41) ile başlayan süreç söylenenden söylenmeyi aramaya (Palmer, 2008, s. 302) kadar gider. Dış dünyayı simgeler yoluyla yani doğrudan algılamayan insan (Çoban, 2003, s. 249) söylenen ve söylenmeyen arasındaki algı sürecinin ya malzemesidir ya da belirleyicisidir. Lacan'ın ayrımı ile dilsel göstergenin gönderimsel olmasından ziyade etkiyel olması ile açıklanabilecek bu zıtlık (Evans, 2006, s. 104) dil-eylem (sözedim) kuramının da temel basamaklarına karşılık gelir (Austin, 1972).

Bu çerçevede belirleyici olan bir noktada *anlamın konumudur*. Anlam insan zihninde, tamamıyla bireysel tasavvurlar biçiminde var olabilir (Locke) (Mc Ginn, 2015, s. 170; Harrison, 1979, s. 26-37; Lepore ve Smith, 2006, s. 787; Posselt ve Flatscher, 2018, s. 245). Yahut anlam bireyin zihninde değil de dış dünyada soyut halde (Leibniz) (Russell ve Fara, 2012, s. 22-24; Tanesini, 2007, s. 31; Soames, 2010, s. 95-122; Hale ve Wright, 2017, s. 9-10) veya somut durumda (Mill) (Harrison, 1979, s. 143-144, 154; Precht, 1999, s. 208-215; Mc Ginn, 2015, s. 50 ve 125; Daly, 2013, s. 14-17) bulunabilir. Üç taraflı bu tartışmanın kesin bir çözümü olmasa da iletişimde dinleyicinin rolü kesinlikle ihmal edilmektedir. Grice *anlam teorisi* ile *konusma teorisi* arasında bir ayrım yaparak dengeyi kurmaya çalışır. Ona göre *iş birliği* ilkesi çerçevesinde başarılı iletişim mümkündür (1975, s. 45). Grice için konuşan bizzat söylediğinin bir parçasıdır, yani konuşulan ve konuşan iç içedir (Tanesini, 2007, s. 70; Miller, 2007, s. 246-270). Konuşulan ve konuşanın iç içe olduğu bu tanımlama kişinin söyledikleri ile değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Descartes'ın düşündüğü halde var olan (cogito ergo sum) insanı artık yerini Vico'nun gerçek olan yapandır (verum quia factum) bilincine sahip insanına bırakmıştır. Artık düşüncenin, planın yahut tasarımın değil yapılanın, yaratılanın, meydana gelenin, gözle görülür olanın yahut vücut bulmuş şeyin kesin olduğu bir dünya vardır (Duman, 2023, s. 77-134).

Austin dil eylemi, *lokasyonel* (düzsöz, locutionary act), *illokasyonel* (edimsöz, illocutionary act) ve *perlokasyonel* (etkisöz, perlocutionary act) eylem olarak taksim eder. Bunlardan en önemlisi aslında perlokasyonel katmandır. Herhangi bir duygunun yahut düşüncenin etiketine sahip ifade (Austin, 1972, s. 116-125, 127-136), göndericinin ağzından çıktıktan sonra esas iletişim başlar. Kişinin ne söylediğinden ziyade karşısındakinin ne anladığı önemlidir (Austin, 1972, s. 118-125, 127-136). Bir tehdit muhatapta beklenen tesiri uyandırması ise hâlâ tehdit olarak kalabilir mi? Yapılan bir ima amacına ulaşmadı ise söz oyunu sayılabilir mi? Söylenen bir yalana inanıldı ise kasıt

gerçekleşmiş olmaz mı? Anlatılan bir fıkraya gülünmemesi tam bu noktada perlokasyonel katmanı diğer katmanlardan daha değerli kılmaktadır. İletişim ancak önce alıcının gönderici ile etkileşimi üzerinden okunabilir. İlokasyonel eylemi idrak etmek için kastetmek kavramına ihtiyaç vardır (Russell ve Fara, 2012, s. 14-17 ve 233; Lamarque, 1997, s. 520-521; Prechtl, 1999, s. 171 ve s. 215-219; Lycan, 2008, s. 31-44). Söylem analizinin bu ilk başlığındaki en önemli kırılmalardan biri dilsel bir sorun (belirsizlik) olduğu kadar poetik (metaforik) katmana geçmeyi de sağlayan *söylenen-kastedilen uyumsuzluğu*dur.

Söylemin temel dinamiklerinden olan dil ve iletişimin modern zamanlardaki sorunlarının başında *perlokasyonel katmanın göz ardı edilmesi*, *manipülasyon* ve *metafor ile metaforiğin karıştırılması* var gibi görünmektedir: Gösteren ve gönderge arasındaki ayrım (Sturrock, 2003, s. 35-36) sanıldığından daha fazla deformasyona uğramaktadır. Dil yapısal olarak tamamıyla retoriktir (de Man, 1979, s. 154) ve retoriğin Antik zamanlardan beri eleştirilen özellikleri (Duman, 2019, s. 17-94) modern zamanlarda yalanın biçim değiştirip (Duman, 2019, s. 544-548) manipülasyona vasıtası olarak kullanılması şeklinde karşımıza çıkar. Konuşanın menfaatine göre şekillenen bu tür konuşma toplumsal normların da ihlali anlamına gelir (van Dijk, 2006, s. 360). Temeldeki sorun *yalan*ın ve *manipülasyon*un temeli olan *metaforik ifadeler* ile ait olduğu yer sanat olan *metaforu* birbirine karıştırmaktır (Duman, 2022). Bu durumdaki en hassas nokta ise sanatın (bilhassa da şiirin) bir manipülasyon malzemesi olarak kullanılmasıdır.

4.2. Özne ve Toplum

Söylem asla tamamıyla kapalı bir yapıya sahip değildir. Tamamıyla kodlanmış ve normatif temeli sağlamlaştırılmış bir söylem gerçek ile karşılaştığında dağılmaya mahkumdur (Foucault, 1972, s. 34). Söylem *canlıdır*, sürece ve değişime uygun olarak çözümlenmesi gerekir. Bu çerçevede söylemin perspektifleri irdelendiğinde toplum kadar öznenin de belirleyici olduğu görülecektir. Söylem belli toplumsal pratikler için belirlenmiş bir *perspektif* öngörür. Wodak için söylem en temelde *kurucu*, *idame ettirici*, *dönüştürücü* ve *yıkıcı* olmak üzere dört temel işleve sahiptir. Söylemin kurucu olması belli toplumsal kimlikleri kolektif olarak inşa edebilme gücünü işaret eder; böylece oluşan millet, ırk, grup yahut birlikler analizi mümkün kılan toplumsal koşulları yaratır. İdame ettiricilikte oluşan bu birlikler hem devam etmekte hem yeniden oluşabilmekte hem de meşru bir zemin temin edebilmektedir. Söylemin dönüştürücü tesiri yeni bir yapı kazandırmaya karşılık gelmektedir. Söylemsel pratikler nasıl oluşturup dönüştürebiliyorsa yıkıma ve sona erdirmeye de muktedirdir (Evre, 2009, s. 146).

Kendi hayatını yaşıyan söylemlerde gerçekler doğrudan ve basit bir şekilde yansıtılmaz (Jager, 2001). Söylemde yeni bir gerçeklik yaratılır. Ontolojik bir işlevselliği olan ve ideolojik yapıları biçimlendirmek için kendine yer açan söylem düşüncenin dönüşümüdür (Megill, 2012, s. 408). Her hâlükârda söylemin merkezinde özne yer alır. Söylemi bilinçdışı, ideoloji, bilim ve estetik açısından tasnif eden Althusser, işleyişin merkezini de özne olarak gösterir (2008, s. 153). Şüphesiz bilimsel söylemde daha pasif olan özne ideolojik söylemde merkezi durumdadır. Dil ile kurulan bir bağ olan söylem özneler arası baskı ile ortaya çıkar (Lacan, 1968) Söylem egemenlik ilişkilerinin temsil edildiği bir yapı olarak ideoloji odaklıdır, dil içinde şifrelenmiş ideolojiyi toplumsal işlerlik açısından çözümler. Bu bağlamda birey odaklı olarak söylem hem özneyi yaratmak hem de sınırları göstererek (hatta boyun eğmeyi dikte ederek) özneyi yok etmek gücüne sahiptir (Mumby, 2004). Öznenin durumunun toplumdan öncelikli olması görülmesi aslında bir illüzyondur, zira bireyin toplumu etkilemesinden çok toplumun bireyi biçimlendirmesi mevzubahistir.

Söylem analizi birçok değişkenin incelenmesi ile vücut bulur (Yüksel, 2004, s. 13); bunların başında *birey-toplum ilişkisi* gelir. Birey topluma aittir, fakat bireyin ait yahut dahil olduğu toplumda *otoriteye* (güce) karşı çıkarak tam anlamıyla özgür olması mümkün değildir. Foucault'nun söylem analizindeki dışlama usulleri (yasaklanmış söz, deliliğin paylaşımı ve doğruluk istenci) doğrudan güç ile alakalıdır. Özne bilhassa siyaset ve cinsellik konularında kesinlikle özgür değildir (Foucault, 1987). Zamandan zamana değişen kültürel algının da birey üzerinden okunarak farklılıkların tespiti (Parker, 2002) aynı zamanda toplumsal yapının analizi olacaktır. Dilin kullanımı açısından kuralları *sosyal yapı* oluşturur. Sosyal yapı ve anlam arasındaki bağ bireyin toplum tarafından kabul görmesi için özümsemese de bilinmelidir. Mesela atasözü ve deyimleri anlamayan bir kişi iletişimde zorluk yaşayabilir; düğün, sünnet, cenaze gibi özel günlerde yapılacak yanlış davranışlar yahut söylenecek uyumsuz sözcükler dışlanma ile sonuçlanabilir. Tabu, inanç, dil ve nihayetinde sihirli bir sözcük olan *ideoloji* bu bağlamda yönetici seçimi için (güç ve iktidar) bile belirleyicidir. Kimse *kendilerini anlamayan* biri tarafından idare edilmek istemez.

Modern zamanlardaki yapıya topluluk/cemaat (Alm. die Gemeinschaft) yahut toplum/cemiyet (Alm. die Gesellschaft) denmesi arasındaki ayrım bireyin karakter yahut tavrı hakkında da bilgi vermek olacaktır. Ayrımı net biçimde yapan Tönnies (1887) *cemaati* daha olumlu olan taraf olarak niteler. *Cemaatte* birey kendisini daha büyük bir sosyal bütünün parçası olarak hisseder, eylemlerini bu kapsayıcı amaca göre yönlendirir. Herkes bir bütüne hizmet ettiğini düşünür ve öyle davranırsa ortak bilinç meydana gelir. Cemaati olumlayan iradenin biçimine Tönnies “*der Wesenwille*” adını verir. Cemaate ait birey, *olma arzusuna* yani kendini gerçekleştirme tavrına sahiptir. Burada birey henüz öznedir,

önemsenir, değerlidir. Buna mukabil *cemiyette* birey başkalarını araçsal bir şekilde kendi çıkar ama amaçlarına uygun olarak kullanır. Yani bir arada olunmasının sebebi karşılıklı çıkarlardır. Genel olarak ancak tarihsel bir bireyselleşme aşamasıyla geçerlilik kazanan bu irade biçimine Tönnies “*der Kürwille*” adı verir yani bireyler özgür iradelidir. Modern zamanların kent hayatı *cemaat* değil de *cemiyet* özellikleri gösterir. Tönnies, ayrımı küçük-topluluktan büyük-topluma geçişi işaret için yapmıştır; ancak *kaybedilen değerler, iç çatışmalar, uyumsuzluklar ve dengesizlikler* ve öznenin *pasif, değersiz ve bireysellikten uzak* olması bakımından modern zamanların insan birikintisi daha ziyade “yığın” özelliği göstermektedir.

Nicelik bakımından cemiyet (toplum) olan yığının nitelik bakımından cemaat (topluluk) tavrı göstermesi ancak etik değerlerin öncelenmesi ile mümkündür. Bu bağlamda pratik aklın işleyişi için etik ve pragmatik kırılmada hususi ve toplumsal faydaya odaklanılmalıdır. Zira akıl ve istemin yapısı pragmatik ve etik söyleme uygun şekilde değişir (Habermas, 1991). Toplumda bireyin istekleri toplumun isteklerine feda edilir. Her ne şekilde ve propaganda da olursa olsun toplum hayatı bireyin özgürlüklerini kısıtlar. Bu kısıtlama kurumsal manada olduğu için yani muhatap her zaman belli olmadığı ve resmi mekanizma yavaş işlediği için modern insan *huzursuz* olabilir. Freud nazarında bu huzursuzluğun sebebi baskıların insanı iç güdülerini bastırmaya yahut terk etmeye zorlamasıdır (1998). Modern toplumların baskılanan bireyinin toplum ile çatışması söylem ile teşhis edilebilir. Toplumsal yapının merkezi olan söylemlerin yorumlanması ile *bilgi* elde edilir (Foucault, 1972; Bidet, 2016). Söylemin çift yönlü kullanımı (etkilenmesi ve etkilemesi) birey-toplum çatışmasında yine dil ekseninde açılır. Wodak da van Dijk ve Fairclough ile aynı düşünür. İnsan ve *dil*, söylemin belirsiz iki alanıdır. Ancak söylem insanın tarihsel süreç içinde gelişen dili ve kültürü üzerinden inkâr edilemeyecek kesin verilere yani *bilgiye* ulaşabilir (Wodak ve Meyer, 2009). Özne tarihin her döneminde toplumun ona yüklediği rol üzerinden zorunluluklar ekseninde yeniden tanımlanır yahut sınırları belirlenir.

Neticede söylem bastırılan bireye değil de topluma ait olacaktır. Tek başına bireyin söylem yaratması düşünülemez. Söylemin temeli olan *dil ve anlam* toplumu oluşturan bireyleri bir arada tutmak amacıyla kullanılır. Toplumların konu ve olaylara karşı nasıl tepki geliştirecekleri söylem üzerinden net biçimde okunabilir (Potter, 1996). Yani söylem analizi (van Dijk’ta olduğu gibi) daha ziyade toplumsal yapı ve ideoloji ile ilgilidir (Çoban ve Özarslan, 2003, s. 55). Amaç sadece analiz, tespit, istatistik ve mukayese değil net biçimde tamir ve tadilattır. Aksi halde sorunları teşhis edip göstererek çözümleri için bilgi üretmemek retorik kapsamında dahi olsa söylemin doğasına aykırıdır.

4.3. Güç ve İktidar

İktidar birçok disiplinin temel kavramlarından biridir. Öyle ki insanlık tarihi *iktidar arzusu* üzerine kurgulanmıştır (Russell, 2014). Kavramın disiplinler üstü anahtar sözcüğü özne olduğu için *özne-îçi* (daha çok öznenin kendisi ile ilgili) ve *özne-dışı* (daha çok özne ile haricen ilgili) bir düzen irdeleniyor gibi görünmektedir.

Ötekiler, rıza, eylemsel döngü, özgürlük ve bilgi daha ziyade *özne-îçi* ifadelerdir. Buna mukabil yönetim anlamında iktidar, güç, yasak, tabu, baskı, bilgi, sınıf mücadelesi ve devlet gibi sözcükler daha ziyade *özne-dışı*'dır (yahut *özne-üstü* veya *ötesi*). Tam bu noktada özneyi kendi dışındakilere doğrudan bağlayan ve devleti içselleştirmesini sağlayan (ayrı başlıkta incelenecek) *ideoloji* kavramı karşımıza çıkar.

İktidar *özne-îçi* bağlamda bazı temel kavramlarla iç içedir. Elbette iktidar sadece devlet değildir, iktidar her yerdedir. Yine de *ötekiler*, *rıza*, *eylemsel döngü* ve *özgürlük* kavramları esas meselenin anlaşılmasını sağlayan madde başları gibidir. Öncelikle iktidar sadece birey ve kolektif taraf arasındaki bir rabıta değildir, iktidar ötekilerin başkaları üzerindeki eylemlerini de kapsayabilir. İktidar onay ve rıza ile alakalı değildir. Bu da eylemsel döngüye odaklanmayı gerektirir. Mesela (olumsuz bakmak gerekirse) iktidarın eylemlerimiz üzerinde sınırlama yetisine sahip olması teorik değil, eylemsel bir süreç üzerinden okunabilir. Bu da doğrudan özgürlük ve birey çatışmasına zemin hazırlar. Foucault için iktidar sadece özgür özneler var olduğu sürece dile getirilebilir (Foucault, 2011, s. 72-76). Foucault iktidarı zorba ve baskıcı olarak görmekten kaçınır. Güç kullanımı ve iktidar net bir şekilde ayrılmış gibidir. İktidarı güce sahip, aslında güçten çok daha fazlası; fakat güç kullanmakta sabırlı ve dikkatli olması gereken bir mekanizma olarak görmek daha mantıklıdır (Canetti, 2012). Fakat ne kadar didaktik bakılırsa bakılsın *iktidar* daha ziyade panoptikon kurgusu ile iç içedir (Bentham, 2008, s. 10). İktidarın özgürlüğün uygulanmasındaki ön koşul olması modern zamanlarda toplumsal yapının belirleyicisi olan iktidar kavramının olumsuz bir çağrışım alanına sahip olmasını da açıklamaktadır.

Hepsi birer dil-eylem olan *bilgi*, *güç* ve *ideolojinin* dildeki kullanımı fonksiyonellik bakımından söylemde *özne ötesi*nde mana kazanır (Sözen, 1999, s. 13). Hem oluşturu hem de koşullandırıcı olan söylemin (Blommaert ve Bulcaen, 2000, s.449) anlaşılması onu meydana getiren, çeşitlendiren ve devamlılığını sağlayan *iktidar* ve uzantısı kurumlar aracılığıyla mümkündür. Söylem iktidar ile var olduğu kadar iktidarın gücünü dizginlemek, tehlikelerini önlemek ve belirsizliği zapt etmek gibi vazifelere de sahiptir (Foucault, 1993, s. 9-10). Evrensel bir anlambilim olmaması söylemin, söylem dışında bulunarak okuru ve yazarı aşan etkenlerden soyutlanamayacağı gerçeği ile örtüşür (Althusser, 2006). Söylemin çözümlenmesi gerekliliği, söylemin gizli olduğu anlamına gelmez. Yani söylem öylesine

açıklanarak anlaşılmaya hazır hale getirilip bırakılacak bir anlam olayı değildir. Söylem daha ötede bir mücadele aracı olarak *iktidarı ele geçirmeye* odaklıdır (Foucault 1981). Bu noktada özne-iktidar ilişkisinde *bilgi* belirleyici etkenlerdendir. Bilginin uygulanması ve birikimi iktidardan ayrı değildir, zira yasa toplumsal bir bölünme veya parçalanma yaratır (Foucault, 2004). Bilgi tam anlamıyla toplumla iktidar arasındaki nesnel bağlantıyı kurmaktadır.

Toplumsal yapılar tarafından biçimlendirilen toplumsal bir pratik olan söylemin sistematik açıdan temeli dil olsa da söylem düzeni (Foucault) uygulamada ideolojinin maddi baskısından kurtulamaz. Toplumsal bir pratik olarak söylem *güç* ve *iktidar* mücadelesi temellidir (Fairclough, 1989 ve 2016). Birey güç ve iktidarın iştirakçisi olmaktan ziyade baskısı altındadır. Devlet (hükümet değil), bizatihi ataerkil düzeni üretir, destekler ve tatbik eder (Donovan, 2015). Yani birey iktidarı ve baskısı hissedilen ancak net bir şekilde somutlaştırılamayan büyük bir gücün karşısında kişilere (kamusal söylem kullanan politikacılara) odaklanmak zorunda kalır (van Dijk, 2006). İktidar tarihsel gelişimin de ispatladığı üzere tatbik eden ve maruz kalan arasındaki ilişki ile sınırlı olmasa da (Poulantzas, 1978) varlık mücadelesi veren birey ancak bütünsel bir yaklaşımla çözümlenebilecek olan (Titscher vd., 2000) metinler-arasılığa odaklanacak konfora sahip değildir. Retorik hileleri kullanarak bireyleri etkileyen politikacının söyleminde daha çok yer alan vaat (gelecek zaman) doğrudan söylemin *arzu ve gücü taşıyan bilgi* (Foucault, 1966, s. 469; Beard, 2000) olması tanımı ile örtüşür. İnsan bir yandan öznenin oluşumu ve anlamlandırılması için, bir yandan iktidar ilişkilerinin temeli olduğu için *iktidar* ancak öznenin varlığı ile, öznenin ilişki alanları mevzubahis olduğunda önem kazanır. Foucault, *Özne ve İktidar*'da insanların kendi kültürlerinde özneye dönüşme süreçlerini anlatırken üç farklı eylemsel döngü öngörür: (1) Öncelikle özne aktiftir, pratik alanda konuşur, emek harcar, üretir. (2) İkinci alanda özne ayırıktır, toplumun genelinden (akıllı-deli, sağlıklı-hasta, çalışan-işsiz) bir şekilde ayrılır. (3) Sonuncuda ise özne (cinsellik öznesi olmayı edindiğinde olduğu gibi) nesneleşme sürecindedir (Foucault, 2011).

Dışlama usulleri bağlamında söylemin temelinde *yasak* kavramı yatar. Herkesin konuşma hakkına sahip olmaması ile mantıksal zemin bulan *yasak* tek boyutlu değildir. Tabusallık bakımından nesne ile, ayinsellik bakımından koşullar ile, ayrıcalıklılık bakımından özne ile alakalıdır. Söylemin arzu ve iktidar ile olan ilişkisi yasaklar üzerinden okunabilir. Öyle ki söylem sadece arzuyu aşıkâr eden yahut gizleyen çerçeve değildir, aynı zamanda arzunun nesnesi olabilme gücüne de sahiptir (Foucault, 1993). Tabu söylemin otorite ve ideoloji ile kesiştiği yerde ortaya çıkan önemli bir kavramdır. Herkes her şeyi her yerde söyleyemez, düsturuna uygun olarak söylem aynı zamanda kısıtlayıcı yahut

yasaklayıcı olabilir (Foucault, 1987). Güç ilişkileri sadece soyut bir kavram olarak devlet mekanizmasının işleyişini açıklamakta kullanılmaz, bu çok boyutlu ilişkiler toplumsal hegemonyaları da kapsar (Foucault, 1982a). Bu durumda güç yahut iktidar baskıcı olduğu için kötü müdür, sorusu akla gelebilir. Foucault, iktidarın baskıcı değil de *yaratıcı* olduğunu ilanla Nietzsche'yi takip eder görünmektedir (Megill, 2021, s. 406). Bu manada aslında olması gereken (ideal) ile olanın (pratik) birbirine ciddi anlamda karıştığı görülmektedir.

Neticede dilbilimsel işaretler ve sembollerle *sınıf mücadelesini* yansıtan bir alan sayılabilecek söylem (Yağcıoğlu ve Değer, 2002) güç ve iktidarı meşrulaştırılmakla değil de *hakikate* ulaşmakla daha yakından ilgili olabilir (Alexander, 2008, s. 33). Söylem ile temelinde ırk, cinsiyet, sınıf ve kültür gibi kavramlardaki eşitsizlikler etrafında şekillenen *güç ilişkilerinin* üretilmesi mümkündür (Weiss ve Wodak, 2003, s. 15). Bu güç ilişkileri ve ideoloji yaratma biçimleri söylemde net biçimde verilmek yerine gizlenmekte ve dolaylı olarak söylenmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997, s. 258). Söylem bir araç olarak düşünce, iletişim ve eylem odaklıdır. Söylem çok geniş bir yelpazede (etikten sofrada, politik ifadelerden spora kadar) *karşıt sınıfsal boyutları* ortaya çıkarır (Bourdieu, 1984). Bu anlamda söylem *güç dengesi* değil de *güç dengesizliği* temellidir denebilir.

Söylem yaratım aşamasında güç ile içli dışlı oluşundan kaynaklanan tehlikelerin önlenmesi, belirsizliği yarattığı kaosu engellenmesi ve ortaya koyacağı maneviyatı yok edici maddiliğinden uzaklaşılması maksatları ile denetlenme ve örgütlenme gibi temel reflekslerle iç içe geliştirilmiştir (Foucault, 1987). Söylem çok yönlü bir araç olsa da temelinde güç ilişkilerindeki tutarsızlık yatar. Toplumu ve kültürü oluşturan bir yapı kurucu olarak söylem *ideolojiktir* (Fairclough ve Wodak, 1997). Dil esaslı söylem *ideolojinin* oluşmasında ve dönüşmesinde merkezi bir rol üstlenir (Arık, 2009).

O halde *iktidar ve özne* denkleminde söylemin yerini netleştirmek gerekir. Söylem iktidarın bir aracı, vasıtası, uzantısı, destekçisi, eşlikçisi, barınağı yahut sığınağı olabileceği gibi engelleyicisi, eleştiri mercii, direnç noktası yahut muhalefet sahası da olabilir. O halde Mills'in tabiri ile söylem, iktidar üretebileceği gibi iktidarı yok da edebilir (2003, 128). Söylem ve iktidarın bu iç içeliği benzer kavramlar olarak algılanmalarına dahi sebep olmaktadır. Oysa söylemin üretimi ve iktidarın kullanımı mevzubahistir (Punch, 2005), yani söylemin oluşumu iktidar mekanizmasının bir sonucudur (Foucault, 1987, s. 23). İdeoloji kısmında daha detaylı irdelenecek anlam ilişkilerindeki bu dengeyi teori-pratik ayrımı sağlar.

4.4. İdeoloji

Söylem ve ideoloji ilişkisi de yine tartışmaya açık, belirsiz, gri ve manipülatif bir alandır. Bu yüzden ilkin, her ne kadar şu ana kadar üzerinden mutabık olunan bir tanıımı yapılmamış olsa da (Eagleton, 1991) ideolojinin sınırlarını çizmeye çalışıp ardından *söylem-ideoloji* rabitasına geçilmesi daha mantıklı olacaktır.

İdeoloji öncelikle değer ve inanç temelli bir dünya görüşü ya da sınıfsal bir bakış olarak soyutlanabilir (Williams, 1977). İdeolojinin kapsamı örgütlenmiş haldeki tüm düşünce, değer ve yönelimleri içine alacak şekilde genişletilebilir (Lull, 2001). İdeoloji toplumu var eden bireyin içinde yaşadığı doğal-somut gerçekliğe karşılık geldiği için reddedilebilir yahut engellenebilir bir olgu değildir (Purvis ve Hunt, 2014). İdeoloji “dünyayı ve kendimizi algılama biçimimizi yönetir; *doğal* ya da *aşıkâr* diye gördüklerimizi denetler; dünyayı görmemize aracılık eden, eylemlerimizi ona uydurduğumuz bütünleşmiş bir gönderme çerçeveleri dizgesidir” (Becker, 1984, s. 69). İdeoloji; günlük konu ve konuşmalarımız ile toplumsal bakışın tanıımı, değişimi, yayılımı bakımlarından söylemle kesişir. İdeolojilerin yeniden üretiminde temel rolü olan söylem günlük ifadeler yahut gündelik hayat için de birçok bakımdan belirleyicidir. Söylem yapısı içinde rol olan birçok dilsel durum üzerinden ideolojinin toplumu nasıl etkilediği rahatlıkla okunabilir (van Dijk, 2003). Bir nevi toplumsal biliş (van Dijk, 2005) olan ideoloji denk olmayan güç ilişkilerini de belirlediği yahut değiştirdiği için (Wodak, 2001) söylemin temel dinamiklerindendir. Bu aşamada söylem ideoloji için bir araç gibi görünse de *söylem ideolojiyi belirler, ideoloji de söylemi* demek bağlantıyı netleştirmeye yetmeyecektir. Bağlantı *mesaj-kod dengesi* üzerinden de okunabilir: “*İdeoloji, mevcut mesaj düzeylerinden biridir; mesajların anlamlandırılma düzeyidir. İdeolojiyi okumak demek mesajların görünmeyen yüzünü okumak demektir. Söylem mesajın söylediği; ideoloji ise, söylenebilecek olanı belirleyen kodlamadır*” (Üşür, 1997, s. 110).

İdeolojiler grup inançlarıdır van Dijk için. Kuramsal olarak söylem olmadan ideoloji temelden eksik kalır. İdeolojiden etkilenen toplumsal bir pratik olarak söylem; genel manada toplumsal temsillerle, özel manada da ideolojilerle alakalıdır (1997). Williams nazarında ideoloji (1) belli bir sınıfa yahut gruba *özgü* inanç sistemlerini karşılayacağı gibi (2) *yanlış* fikir yahut bilinç olarak hakiki bilgiyle çelişen yanıltıcı inanç sistemi manasına da gelebilir. (3) Ayrıca ideoloji *fikir üretim sürecine* verilen genel ad da olabilir (Fiske, 1996). Bu bağlamda öznenin ait olduğu grup yahut topluluk ile arasındaki temel bağ ideoloji olacaktır. Özne söylem aracılığıyla paylaşılan toplumsal temsiller sayesinde ideolojiyi içselleştirir (Yağcıoğlu ve Değer, 2002).

Her *söylem* temelde bir ideoloji yahut düşünce üstüne kurulur (Eagleton, 1991). Her ne kadar ideoloji çoğu zaman metinde *dolaylı* olarak geçse de (Dijk, 2015) yorumlanarak açığa çıkarılabilir. Bu noktada ideolojinin kasıtlı bir şekilde *gizlenmesi* farklı bir alan açar, bu şekilde kurgulanan bir ideolojiye direnmek kolay değildir (Reah, 1998). Metne gizlenen ideolojinin bireyi etkisi altına alma, büyüleme, değiştirme, dönüştürme gücü inkâr edilemeyeceği için söylemin ideoloji ile sıkı bir bağı var gibi görünmektedir. En azından tüketim toplumunun alışkanlıkları üzerinden yapılacak bir okuma *özne-etki-ideoloji bağlamında* söylemin sihirli formülü oluverir. Hatta bu iç içelik Eagleton için *süreklilik* biçiminde tarif edilir. 30'larda askıya alınan *ideoloji* 70'lerde dönüşerek *söylem* oluverir. Anlamsal çözümleme manasında ikisinin de toplumsal bir pratik olması ve maddi etkilerinin olması örtüşmeyi desteklemektedir. Fakat aralarında net bir de ayrım vardır; ideolojiler söyleme indirgenebilse de bütün söylemler ideolojiye dönüşemez. Bu bağlamda söylemin ideolojiyi kapsadığı görülmektedir; ideolojileri özel söylem birlikleri saymak mümkündür (Eagleton, 1991, s. 194).

Althusser ise ideoloji ile farklı açılardan hesaplaşır. Felsefe dilsel yapı tarafından yönetilen bir söylem değildir onun için. İdeoloji bilimden ayrıdır, zira ideoloji bilimin aksine eksik, kusurlu, ham ve dolayısıyla tahribata uğramış durumdadır (Purvis ve Hunt, 2014, s. 18-19). Dolayısıyla çözüm ideolojiyi çöpe atmak değil, daha *dilbilimsel ve söylemsel bir ideoloji* yaratmaktır. Foucault için söylem ve ideoloji net bir şekilde *ayrı* iken Althusser söylemi ve ideolojiyi *iç içe* görür (Purvis ve Hunt, 2014). Foucault son yirmi yıllık okumalarındaki amacın iktidar olgusunun incelemek olmadığını net bir şekilde belirtir. Amacı daha ziyade “insanların farklı tarzlarda özne kılınmalarının bir tarihini” yaratmaktır (1982b, s. 208). Ne olursa olsun özneleri karşı karşıya getiren çatışma unsuru olarak ideoloji (Purvis ve Hunt, 2014, s. 11) ciddi politik kodlara sahiptir. Baskın politik görüşlerin insanların aynı ideolojiye sahip olma ön şartı ile hareket ettiği düşünülürse ideolojinin sınıf, baskı ve hegemonya gibi kavramlarla da yakından ilgili olduğu görülecektir.

Söylemde *iktidar* ve ideoloji ilişkisine ayrıca dikkat edilmelidir (Punch, 2011). İdeoloji bir noktada farklı sınıf ve toplumsal grupların anlaşılması için kullanılan bir araç olarak (Hall, 1983) *güç-hegemonya-devlet* üçlüsüne hizmet etmektedir. Hegemonya bir yerde yönetilenlerin kendi rızaları ile üretilen ideolojiye boyun eğmeleri (Gramsci, 1971) değil midir? İdeolojiyi benimsemiş yahut boyun eğmiş sınıfın normalleştirme ve kanıksama sürecinde söylemle uyum içinde olmaması düşünülemez. Zamanla normalleşen hâkim ideoloji insanları aynılaştırmakta ve hegemonyayı pekiştirmektedir (Wodak ve Meyer, 2009). İdeolojinin var olmasını sağlayan ve bilhassa da kurumlar ve devletin ideolojik aygıtları arasında cereyan eden çatışma *sınıf mücadelesi* odaklıdır. Her ne kadar tartışmaya açık

olsa da sınıf mücadelesi ile kurulan dolaylı bağlantı ekonomik tutarsızlık, dengesizlik yahut farklılıklar varsayımı ile çözümlenir (Wood, 2003). Artık farklı medeniyet mensupları ile din-kültür ekseninde çatışmak için yeterli zamanı bulunmayan (alt yapıyla üst yapının tamamen ayrıştığı topluma mensup) insan kendi toplumu içinde maddi edinimleri ile öne çıkarak ayrışmaya, özel olmaya ve özneliğini kutsamaya çalışır. Büyük savaşların bile maddi kaygılarla ne kadar iç içe olduğu düşünülürse bireysel çatışmaların özellikle geri kalmış ülkelerde sınıf mücadelelerinin temel dinamiği olduğu söylenebilir. Herkese eşitlik hayalleri ile üstü örtülmeye çalışılan dengesizlik ideolojinin en sağlam propaganda araçlarından olarak söylemin değişmez konularındandır. Hiçbir siyasetçi yoktur ki vaatlerinin büyük kısmı maddi iyileştirmeler içermesin. Özetle ideolojilerin temelinde güç edinme, egemenlik yaratma ve sömürü kurma temelli hakikatlerin temsili bulunmaktadır (Fairclough, 2003b).

Bu aşamada ideoloji-söylem sözcük çiftinin bir diğer belirleyicisi olarak karşımıza *özne* çıkmaktadır. Althusser'ye göre kişi kimliğini *maddi ideoloji aynalarında* kendini ve toplumsal rollerini görerek kazanır. İyi bir insan olmak, iyi bir Hristiyan olmak, iyi bir yurttaş olmak vb. bu bağlamda aynı çizgi üstüne dizilmiş özne gereklilikleridir. Foucault ise ideolojinin *özneye* ilişkin teorik bir hümanizm içinde hapsediği kanaatindendir (1980). O halde modern zamanların öznesi ya ideolojiye esir, tâbî, yenilmiş, kapılmış yahut hapsedilmiş durumdadır veya ideoloji ile çatışma halinde, sorgulamakta, eleştirmekte ve hali ile acı çekmektedir. Bu iki durumun birinden diğerine geçiş mümkün olduğu gibi şüphesiz otorite için ideal olan netice itibarıyla ilk tiptir. Bu doğrultuda öznenin tek tipleştirilmesi ve bu şekilde üretilmesi ideoloji üretmek isteyen herkesin odak noktalarından olmalıdır (Hall, 1988). Mesela kapitalist ideolojinin insan tipi *bencildir*. İnsan kendini doğuştan itibaren bencil, mal edinimine odaklı ve para merkezli bulmaz. Bu özellikler toplum tarafından *ideoloji üzerinden* insanlara aşılır. İdeolojilerin bireyle etkileşime geçtiği noktada araya *söylem* girer. Birey farklı şekillerde söylemden istifade ederek kendi zihin yapısını oluşturur (van Dijk, 2005). İdeoloji son raddede bireyi işaret ediyor gibi görünse de kolektif bir tavidir, çoğunluğa işaret eder (van Dijk, 2003). Modern zamanların ideoloji yüklü bireyi için Althusser güzel bir örnek verir. Caddede kendi halinde yürüyen bir vatandaş polis düdüğü yahut başka bir ikaz sesi duyduğunda sesin geldiği yöne döner ve o andan itibaren artık *özneye* dönüşmüştür. Kişi kendisi o sesin öznesi olarak görür ve cevap vermeye hazır halde etrafı izler (1971). Bir suç işlememiş olmasına ve kendi halinde yolda yürümesine rağmen seslenilenin kendisi olduğunu düşünen birey ikaza cevap vermeye hazır halde bekler. Bu yanlış kabullenme, hazır bulunuşluk, içten içe duyulan tedirginlik yahut korku bireyin çoktan *mevcut ideolojinin öznesi* olduğunu gösterir.

Söylem-ideoloji bağlantısındaki bir diğer mühim kavram da *dildir*. Dil en temel manada ideoloji ve anlam arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan göstergebilimsel vasıtaadır. Voloşinov'un biraz abartılı bir şekilde ifade ettiğı üzere nerede bir gösterge varsa orada ideoloji vardır (2001, 48). Gösterge olmadan ideolojinin olamayacağı ve ideolojinin göstergeler üzerinden okunması gerektiğı çıkarımı mantıklıdır, fakat yorum süreci göz ardı edilmemelidir (Elliott, 1996), ki bu aşamada söylem çözümlemesi olmadan ideolojinin nasıl eksik kalacağı anlaşılmaktadır. Mesela *beyaz güvercin* sembolik manada barışa karşılık gelmekle ideolojik bir anlama sahiptir. Ziya Osman'ın *Sebil ve Güvercinler* şiiri için bu *ideolojik hazır bulunuşluk* bize yanlış bir çözümleme kapısı açar. Öncelikle güvercin mübarek bir kuştur, Hacı Bektâş-ı Velî güvercin suretine girebilmektedir. Masumiyetin sembolü olarak kutsal yerler ile birlikte anılır. Can ayrıca uçup gitmesi, bedeni terk etmesi bakımından da güvercine benzetilebilir (Pala, 2010; Güneş vd., 2019). *Yorum süreci* bu gibi durumlarda ideolojinin anlaşılması adına ön şart hükmündedir.

Dilin uzamsal okumada (her zamanda ve her mekânda) daima *siyasal* bir içeriğinin olması dilin ideolojiler tarafından kuşatılmış olmasından kaynaklanır (Gee, 1999). Sonsuz şekilde birbirine bağlanabilen parçalardan oluştuğı için karmaşık bir yapısı olan söylem ideolojinin dildeki taşıyıcısı yahut tezahürü konumundadır (van Dijk, 2003). Basit bir mesaj dahi bireye doğrudan ulaşmaz. Mesaj ideolojik söylemin filtresinden geçerek muhatabına ulaşır (Özer ve Dağtaş, 2003). *Selamlaşmanın* ve *vedalaşmanın* şekilleri üstüne düşünöldüğünde dahi ne kastedildiğı net biçimde anlaşılacaktır. Modern zamanların kendilerini hiç de tek katmanlı, basit ve kolay zannetmeyen bireyleri toplumsal işaretlere ortak tepkileri vermekte sakınca görmezler. Aslında toplumsal deneyimleri aktarmak ve olumlu manada yeniden biçimlendirmek için ideolojik malzemeler ile uyumlu şekilde kullanılan *söylem* sosyal medya kültüründeki (kırılmadan ziyade) tıkanmada öznenin kolay yaratılması sorunu ile karşı karşıyadır. Althusser'nin polis düdüğüne tâbî olan vatandaş tipi günümüzde tepkisini *yorumlar*, *storyler*, *postlar* ve *like'lar* ile göstererek nesnel davranıştan ve fiziksel hamlelerden uzak durup (ki bu manada esas sorun perlokasyonal katmana dahi geçilemeden illokasyonel katmanda tek taraflı kalıştır. Duman, 2023) soyut arzu nesneleri ile tatmin olan kapanma toplumunun öznelere dönüşmüşlerdir.

Konu ideoloji-söylem bağlantısı olunca ortaya distopik bir tablonun çıkması şaşırtıcı değildir. Zira etik değerler konusunda ciddi anlamda sorgulanması gereken modern toplumlar için ideoloji "hakikat olduğu sanılan şeyin her zaman karşısında" görünmektedir (Foucault, 1980). Hakikat üretimi insan bilincine göre değil; siyasal, ekonomik, kurumsal tasarruflara göre yapılmaktadır. Hakikate ulaşmanın tek yolu olan bilginin ne ölçüde deforme edildiğı düşünölsün ideolojiye bakış da değişecektir. Modern zamanların belirleyici

kavramı olan “bilgi kirliliği” internet, medya araçları ve hatta yazılı kaynaklar üzerinden eleştirilebilir çeşitliliğe sahiptir. Deforme edilen ve orijinali menfi kaygılarla yok sayılan çevirilerden sokakta, televizyonda ve telefonda zorla maruz kalınan reklamlara; mantıksız olduğu halde absürt bir kurgu ile Camus’yu şaşırtıp Sisifos’un elini taşın altında çekmesine sebep olacak tartışma programlarından bireyselliği gün geçtikçe yok eden ticaret-sağlık-eğitim-güvenlik politikalarına kadar her şey ideolojiktir ve hepsi *söylem analizi* sayesinde deşifre edilebilir.

Sonuç

Tüm söylem türlerine uygulanabilir bir yöntem mümkün müdür? Analiz yöntemleri dolaylı da olsa dayatma içerir. Mesela büyük oranda dile odaklanılırsa (Wetherell vd., 2001; Juez, 2009) ideoloji ve güç-iktidar dengesi ihmal edilebilir. Güç-toplum-ideoloji dengesi merkeze alınırsa (Fairclough ve Wodak, 1997) dil ve iletişim ihmal edilebilir. Anlam ve sosyal yapıya odaklanmak (van Dijk, 1997), kültür-amaç-bağlam ekseninde çalışmak (Blanche ve Durrheim, 1999) yahut metni merkeze almak (Parker, 1992) yine *mükemmel* bir çözümleme imkânı sunmaz. Bu analiz yöntemleri elbette kıymetlidir ve faydalıdır; fakat her şekilde söylem analizi mükemmel olamayacak, sonraki bir araştırmacının ilave edeceği açık bir nokta mutlaka kalacaktır. Gee’nin analiz maddelerinin sayısı (1999, 2010) yüze çıksa dahi yüz birinci ilave edilebilecektir. Bu bakımdan ilgili analiz yöntemlerini kaide olarak algılamak yerine çerçeve olarak düşünüp *kapsam içinde esnek davranabilmek* daha isabetli analizler yapılmasını sağlayacaktır. Ayrıca *mükemmel ve kapsamlı bir analiz* yerine kısmi de olsa isabetli ve tutarlı bir analiz daha kıymetlidir.

Derrida’nın meşhur tespiti uyarınca (Söylemde esas olan *metindir*, metnin dışında hiçbir şey yoktur) tüm analiz malzemelerini bütünlük açısından *metin* sayarsak temel sorunlardan biri neyin söylemin konusu olup neyin olmadığıdır:

- Her şey söylemin konusudur (Fairclough, 1989).
- Her şeyin söylemin konusu olması mümkün değildir, söylemsel olan ve olmayan arasında net bir ayırım yapılmalıdır (Hindess ve Hirst, 1977; Foucault, 1972).
- Böylesi bir ayırma gerek yoktur (Laclay ve Mouffe, 1985).

Söylem gibi *insanı ilgilendiren her şey* ile alakalı olan bir disiplinin sınırlarını çizmeye çalışmak kanaatimizce gereksizdir. Önemli olan analiz edilen söylemdeki örüntüyü bulmak, mesajı çıkarmak ve *metni* mukayeseye hazır hale getmektir.

Söylem analizine *fayda* esaslı yaklaşılmalıdır. Söylemin temeli olan *dil ve anlam* toplumu oluşturan bireyleri bir arada tutmak amacıyla kullanılır. Amaç sadece analiz, tespit, istatistik ve mukayese değil net biçimde tamir ve tadilattır. Aksi halde sorunları

teşhis edip göstererek çözümleri için bilgi üretmemek retorik kapsamında dahi olsa söylemin doğasına aykırıdır. Bir gazete haberi, bir televizyon programı, bir seçim konuşması yahut bir öykü neden analiz edilmektedir? Elde edilen sonuç kullanılabilir olmalıdır. Söylemin türüne göre analiz yöntemi seçmek bu bakımdan mantıklıdır. Makalede sıralanan dört madde bu bakımdan *temel maddeler* olarak önerilmektedir.

İki yüzden fazla kaynak incelenerek söylem alanında çalışan düşünürlerin ortak vurguları netleştirilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz analiz için seçilen *metin* hem içerik hem de üslup bakımından farklı analiz maddelerini de gerektirecektir. Burada amaç tüm söylem türlerinde öncelikle hangi istikamete bakılması gerektiği ile ilgili bir öneride bulunmak, *içi doldurulması gereken çerçevelerin sınırlarını belirlemektir*. Söylem analizi *dil ve iletişim*, *özne ve toplum*, *güç ve iktidar* ve *ideoloji* gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Diğer birçok temel kavramın da bu başlıklar altında değerlendirilebileceği görülmüştür. Mesela “yapı, metin, anlam, üslup, bağlam” gibi kavramlar *Dil ve İletişim* başlığı altında değerlendirilebilir. “Yasak, tabu, sınıf, politika, devlet” gibi kavramlar da *Güç ve İktidar* başlığı altında ele alınabilir niteliktedir.

İdeoloji ve anlam söylem çözümlemesi ile ortaya çıkar (Mora, 2010), fakat analizcinin tarafsız olması mümkün görünmemektedir. Nasıl ki söylem analizi için en temel maddelerden biri ideoloji ise bilinçli bir insanın varlığı için de en temel şartlardan biri kendi şahsi ideolojisine sahip olmasıdır. Söylem öznel, yorum temellidir. Her *söylem* temelde bir ideoloji yahut düşünce üstüne kurulur. Her ne kadar ideoloji çoğu zaman metinde *dolaylı* olarak geçse de yorumlanarak açığa çıkarılabilir. İdeolojiler söyleme indirgenebilse de bütün söylemler ideolojiye dönüşmez. İdeoloji bilimden ayrıdır, zira ideoloji bilimin aksine eksik, kusurlu, ham ve dolayısıyla tahribata uğramış durumdadır. Dolayısıyla çözüm ideolojiyi çöpe atmak değil, daha *dilbilimsel ve söylemsel bir ideoloji* yaratmaktır. Sonsuz şekilde birbirine bağlanabilen parçalardan oluştuğu için karmaşık bir yapısı olan söylem ideolojinin dildeki taşıyıcısı yahut tezahürü konumundadır. Mesela depremle ilgili bir haberi analiz eden araştırmacı bunu hangi bağlamda ele almalıdır? Deprem “yer kabuğundaki hareketlerin meydana getirdiği enerjinin boşalması sonucunda oluşan sarsıntı” olarak mı, yoksa Zilzâl Suresi ekseninde mi düşünülmelidir? Yahut bu ikisi birleştirilmeli midir? Yahut *Yemekteyiz* (tv8) programı ile *Das perfekte Dinner*’ı (VOX) mukayese eden bir araştırmacı Alman versiyonunda sunucu olmamasını açıklarken nasıl nesnel kalabilecektir? Veya herhangi bir politikacının seçim vaatlerini metaforik açıdan inceleyen bir araştırmacı Davidson (*yalan* kavramı) yahut Beardsley’e (*absürtlük* teorisi) değinmeden ne kadar isabetli analizler yapabilir?

Söylem her aşamada ve terimsellikte *zıtlıklar*la iç içedir: (1) Özneyi söylemin merkezi sayarsak *iç-dış ayrımı* ile kuşatıldığını görürüz. Ötekiler, rıza, eylemsel döngü, özgürlük ve bilgi daha ziyade özne-içi ifadelerdir. Buna mukabil yönetim anlamında iktidar, güç, yasak, tabu, baskı, bilgi, sınıf mücadelesi ve devlet gibi sözcükler daha ziyade özne-dışı'dır (yahut özne-üstü veya ötesi). (2) Herkes her şeyi her yerde söyleyemez, düsturuna uygun olarak söylem aynı zamanda kısıtlayıcı yahut yasaklayıcı olabilir. Söylem iktidarın bir aracı, vasıtası, uzantısı, destekçisi, eşlikçisi, barınağı yahut sığınağı olabileceği gibi engelleyicisi, eleştiri mercii, direnç noktası yahut muhalefet sahası da olabilir. O halde söylem, iktidar üretebileceği gibi iktidarı yok da edebilir. (3) En temel manada bireyler arası yazılı yahut sözlü iletişim (mikro) ve güç-egemenlik-sınıf-eşitsizlik gibi kavramların tanımı için kullanıldığı (makro) mekanizma arasında ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Söylem tam da bu iki taraf arasında köprüler kurmayı hedefler. (4) Söylemin anlaşılması onu meydana getiren, çeşitlendiren ve devamlılığını sağlayan *iktidar* ve uzantısı kurumlar aracılığıyla mümkündür. Söylem iktidar ile var olduğu kadar iktidarın gücünü dizginlemek, tehlikelerini önlemek ve belirsizliği dizginlemek gibi vazifelere de sahiptir. Söylem daha ötede bir mücadele aracı olarak *iktidarı ele geçirmeye* odaklıdır.

Avusturyalı Leo Spitzer'in 1928 tarihli *Stilstudien*'inin (Üslup Çalışmaları) söylem analizinin en eski örneği olup olmadığı konusunda devam eden bir tartışma vardır, ki önemine binaen Foucault bunu Fransızca'ya çevirir. Kesin olan ise terimi ilk olarak Zellig Harris'in 1952'de yayınladığı bir dizi makalede kullandığıdır. Spitzer'yi başlangıç alırsak, bir disiplinin yaklaşık 100 yılda bu denli genişlemesinin, güçlenmesinin ve derinleşmesinin bir tek açıklaması olabilir. Platon'un hakikati bulmak için Tanrı'nın katını işaret etmesine karşın Peirce'ün yorum ile hakikate ulaşılabilceği varsayımı ancak söylem ile sistematik bir yapı kazanmıştır. Söylemin analizi, *anlamak* için tek sistemli yoldur.

Summary

First of all, after explaining that it is not possible to have an analysis method applicable to all types of discourse, which is the acronym of "discourse analysis", changing the name to "analysis of discourse" necessitates a clear template for the method as the logical starting point of the article.

Discourse is produced, power is used; in other words, the formation of discourse is a result of the power mechanism. The theory-practice distinction provides the balance in meaning relations. In this sense, the more theoretical and hypothetical discourse analysis is, the more practical and action-oriented discourse analysis is.

Analysis methods involve imposition, even if indirectly. For example, if the focus is largely on language, ideology and the balance of power-authority can be neglected. If the balance of power-society-ideology is taken to the center, language and communication can be neglected. Focusing on meaning and social structure, working on the axis of culture-purpose-context or focusing on the text again does not provide a perfect analysis opportunity.

These analysis methods are certainly valuable and useful; however, discourse analysis cannot be perfect in any way, and there will definitely be an open point that a later researcher will add. Even if Gee's analysis items reach one hundred, the one hundred and first can be added. In this respect,

instead of perceiving the relevant analysis methods as a rule, thinking of them as a framework and being flexible within the scope will enable more accurate analyses to be made. In addition, instead of a perfect and comprehensive analysis, an accurate and consistent analysis, even if partial, is more valuable.

According to Derrida's famous observation (The main thing in discourse is the text, there is nothing outside the text), if we consider all analysis materials as texts in terms of integrity, one of the fundamental problems is what is and what is not the subject of discourse: (1) Everything is the subject of discourse. (2) It is not possible for everything to be the subject of discourse, a clear distinction should be made between what is discursive and what is not. (3) There is no need for such a distinction.

I think it is unnecessary to try to draw the boundaries of a discipline that is related to everything that concerns people, such as discourse. What is important is to find the pattern in the analyzed discourse, extract the message and prepare the text for comparison.

The analysis of discourse should be approached with a benefit in mind. Language and meaning, which are the basis of discourse, are used to keep the individuals who make up the society together. The aim is not only analysis, detection, statistics and comparison, but clearly repair and renovation. Otherwise, not producing information to diagnose and show the problems and solve them, even within the scope of rhetoric, is against the nature of discourse. Why is a newspaper report, a television program, an election speech or a story analyzed? The result obtained should be usable. In this respect, it is logical to choose an analysis method according to the type of discourse. The four items listed in the article are suggested as basic items in this respect.

The four items explained in the article (Language and Communication, Subject and Society, Power and Authority, Ideology) are not an analysis method. By examining more than two hundred sources, an attempt has been made to clarify the common emphases of thinkers working in the field of discourse. Undoubtedly, the text selected for analysis will also require different analysis items in terms of both content and style. The aim here is to make a suggestion regarding which direction should be looked at first in all types of discourse and to determine the boundaries of the frames that need to be filled. Discourse analysis is directly related to concepts such as language and communication, subject and society, power and authority, and ideology. It has been seen that many other basic concepts can also be evaluated under these headings. For example, concepts such as "structure, text, meaning, style, context" can be evaluated under the heading of Language and Communication. Concepts such as "prohibition, taboo, class, politics, state" can also be addressed under the heading of Power and Authority.

Ideology and meaning emerge through discourse analysis, but it does not seem possible for the analyst to be impartial. Just as one of the most basic elements for the analysis of discourse is ideology, one of the most basic conditions for the existence of a conscious person is to have his/her own personal ideology. Discourse is subjective, based on interpretation. Every discourse is fundamentally based on an ideology or thought. Although ideology is often indirectly mentioned in the text, it can be revealed by interpretation. Although ideologies can be reduced to discourse, not all discourses can be transformed into ideology. Ideology is separate from science, because ideology, unlike science, is incomplete, flawed, raw and therefore damaged. For this reason, the solution is not to throw away ideology, but to create a more linguistic and discursive ideology. Since it consists of infinitely interconnected parts, discourse, which has a complex structure, is the carrier or manifestation of ideology in language.

Discourse is intertwined with contradictions at every stage and terminology: (1) If we consider the subject as the center of discourse, we see that it is surrounded by the distinction between inside and outside. The others, consent, the action cycle, freedom and knowledge are rather intra-subjective expressions. In contrast, in the sense of governance, words such as power, force, prohibition, taboo, oppression, knowledge, class struggle and state are rather extra-subjective (or supra-subjective or beyond). (2) In accordance with the principle that not everyone can say everything everywhere, discourse can also be restrictive or prohibitive. Discourse can be a tool, means, extension, supporter, companion, shelter or refuge of power, as well as its inhibitor, authority of criticism, point of resistance or field of opposition. Therefore, discourse can produce power or destroy power. (3) In the most basic sense, there is a serious gap between the written or verbal communication between individuals (micro) and the mechanism used for the definition of concepts such as power-dominance-class-inequality (macro). Discourse aims to build bridges between these two sides. (4) The

understanding of discourse is possible through the power and its extension institutions that create, diversify and ensure its continuity. Discourse, as well as existing with power, also has the task of restraining the power of power, preventing its dangers, and restraining uncertainty. Discourse is focused on seizing power as a means of struggle.

There is an ongoing debate as to whether Austrian Leo Spitzer's 1928 *Stilstudien* (Style Studies) is the earliest example of discourse analysis, which Foucault translated into French due to its importance. What is certain is that the term was first used by Zellig Harris in a series of articles published in 1952. If we take Spitzer as a starting point, there can be only one explanation for the expansion, strengthening, and deepening of a discipline in about 100 years. While Plato pointed to God's level to find the truth, Peirce's assumption that truth could be reached through interpretation only gained a systematic structure with discourse. Analysis of discourse is the only systematic way to understand.

Kaynakça

- Alexander, J. C. (2008). *Klasiklerin Merkeziliği*, (O. Baş, Çev.). S. P. Turner (Ed.). *Sosyal Teori ve Sosyoloji: Klasikler ve Ötesi* içinde (s. 27-46). İstanbul: Küre Yayınları.
- Althusser, L. (2008). *Psikanaliz Üzerine Yazılar Freud ve Lacan*, (İ. Keskinoglu, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2006). *Makyavel'in Yalnızlığı*, (T. Ilgaz, A. Şenel ve S. Çarmık, Çev.). Ankara: Epos.
- Althusser, L. (2005). *Yeniden Üretim Üzerine*, (A. Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (1987). *Politika ve Tarih*. (A. Şenel ve Ö. Sezgin, Çev.). Ankara: V Yayınları.
- Althusser, L. (1971). *Ideology and Ideological State Apparatuses. Lenin and Philosophy and Other Essays* içinde. London: New Left Books.
- Arık, B. (2009). Hrant Dink Cinayeti Haberlerinin Söylemi. M. Şeker ve T. Şeker (Editörler), *Terör ve Haber Söylemi* içinde (s. 241-289). İstanbul: Literatürk.
- Austin, J. L. (1972). *Zur Theorie der Sprechakte*. Stuttgart: Reclam.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beard, A. (2000). *The Language of Politics*. London: Routledge.
- Becker, S. (1984). Marxist Approaches to Media Studies: The British Experience. *Critical Studies in Mass Communication* 1, 66-80.
- Bentham, J. (2008). *Panoptikon ya da Gözün İktidarı*. (Z. Özaslan, Çev.). B. Çoban ve Z. Özaslan (Editörler). *Panoptikon Gözün İktidarı* içinde (s. 9-75). İstanbul: Su Yayınları.

- Benveniste, E. (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*. (E. Öztokat, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, P L ve Luckmann T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. (V. S. Öğütle, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bidet, J. (2016). *Foucault'yu Marx'la Okumak*. (Z. Cunillera, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Blanche, M. T ve Durrheim, K. (1999). *Research in Practice*. Cape Town: University of Cape Town Press.
- Blommaert, J. ve Bulcaen, C. (2000). Critical Discourse Analysis. *Annual Reviews Anthropol*, 29, 447-466.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction*. London: Routledge.
- Brown, G. ve Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. ve Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Büyükkantarcıoğlu, S. N. (2001). Yazınsal Eleştiri Kuramları İçerisinde Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Yeri ve İşlevi. *TÖMER Dil Dergisi, Dilbilimsel Eleştiri Özel Sayısı*, 105, 17-29.
- Canetti, E. (2012). *Kitle ve İktidar*. (G. Aygen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chatman, S. (2008). *Öykü ve Söylem. Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*. (Ö. Yaren, Çev.). Ankara: De ki Basım Yayım.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford, UK: Blackwell.
- Cuntz, M. (2015). Deixis. J. Dünne ve A. Mahler (Editörler). *Handbuch Literatur und Raum* içinde (s. 57-70). Berlin: de Gruyter.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Çoban, B. (2003). Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi. B. Çoban, Z. Özarslan (Editörler). *Söylem ve İdeoloji* içinde (s. 245-284). İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, B. ve Özarslan, Z. (2003). *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınları.
- Daly, C. (2013). *Philosophy of Language*. London: Bloomsbury Academic.

- De Man, P. (2008). *Okuma Alegorileri*. (M. Z. Çıraklı, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Derrida, J. (1997). *Of Grammatology*. Baltimor & London: The John Hopkins University Press.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, M. A. (2023). Edimbilim (Dilbilimsel Pragmatizm). S. Çakır (Ed.). *Dilbilim içinde* (s. 77-134). Konya: NEÜ Press.
- Duman, M. A. (2022). *Bir Metafor Olarak Metafor*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Duman, M. A. (2019). *Retorikten Belâgate Mecâzdan Metafora*. Ankara: Nobel.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology an Introduction*. London: Verso.
- Elbirlik, T. ve Karabulut F. (2015). Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları*, 17, 31-50.
- Elliott, R. (1996). Discourse Analysis: Exploring Action, Function and Conflict in Social Texts. *Marketing Intelligence & Planning*, 14(6), 65-68.
- Emre, İ. (2023). *Edebiyat Bilimi. Teoriler-Yöntemler-Uygulamalar. 2. Cilt: Yöntemler*. İstanbul: Fidan.
- Ercan, G. S. ve Danış, P. (2019). Söylem, Söylem Analizi ve Eleştirel Söylem Analizi: Tanımları ve Kapsamları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 527-552.
- Evre, B. (2009). Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi. İ. Parlak (Ed.). *Medyada Gerçekliğin İnşası içinde* (s. 107-152). Konya: Çizgi.
- Fairclough, N. (2016). A Dialectical-Relation Approach to Critical Discourse Analysis in Social Research. R. Wodak ve M. Meyer (Editörler). *Methods of Critical Discourse Studies içinde* (s. 86-108). London: Sage.
- Fairclough, N. (2003a). *Analysing Discourse Textual Analysis for Social Research*. London, UK: Routledge.
- Fairclough, N. (2003b). Dil ve İdeoloji. (B. Çoban, Çev.). B. Çoban ve Z. Özarslan (Editörler). *Söylem ve İdeoloji içinde* (s. 155-170). İstanbul: Su Yayınları.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. Teun A. Van Dijk (Ed.). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction içinde* (s. 258-284). London: Sage.

- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Foucault, M. (2004). *Marx'tan Sonra*. (G. Aksay, Çev.). İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- Foucault, M. (1993). *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*. (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Foucault, M. (1982a). İktidar ve Bilgi. (O. Aruoba, Çev.). *Tan*, 3(4), 84-92.
- Foucault, M. (1982b). The Subject and Power. H. Lederer Dreyfus, P. Rabinow (Editörler). *Michel Foucault içinde*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge*. Brighton: Harvester Press.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. (A. M. Sheridan-Smith, Çev.). New York: Pantheon Books.
- Fowler, R. (1986). *Linguistic Criticism*. Oxford: University Press.
- Freud, S. (1998). *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*. (E. Kapkın ve A. Kapkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Gee, J. P. (2010). *How to Do Discourse Analysis: A Toolkit*. London and New York: Routledge.
- Gee, J. P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London and New York: Routledge.
- Goffman, E. (1976). Replies and Responses. *Language in Society*, 3, 254-313.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. (Q. Hoare ve G. Nowell-Smith, Çev.). London: Lawrence & Wishart.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. (P. Cole ve J. L. Morgan, Çev.). *Syntax and Semantics: Vol. 3: Speech Acts içinde* (s. 41-58). New York: Academic Press.
- Günay, V. D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Güneş, Ö., Yeşil A. ve Öğreten N. (2019). Hüsn ü Aşk'ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö5, 239-260.
- Habermas, J. (1991). *Erläuterung zur Diskursethik*. Frankfurt am Main: Shurkamp Verlag.
- Habermas, J. (1988). *On the Logic of the Social Sciences*. Cambridge: The MIT.

- Hale, B. ve Wright, C. (2017). *A Companion to the Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell.
- Hall, S. (1988). The Toad in the Garden: Thatcher Among the Theorists. C. Nelson ve L. Grossberg (Editörler). *Marxism and the Interpretation of Culture* içinde (s. 58-75). Urbana: University of Illinois Press.
- Hall, S. (1983). The Problem of Ideology. B. Matthews (Ed.). *Marx 100 Years On* içinde. London: Lawrence & Wishart,.
- Hall, S. (1977). Culture, the Media and the “Ideological Effect”. J. Curran, M. Gurevitch ve J. Woollacott (Editörler). *Mass Communications and Society* içinde (s. 315-348). London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. (2007). *Language and Education*. J. Webster (Ed.). London-New York: Continuum.
- Harrison, B. (1979). *An Introduction to the Philosophy of Language*. London: Palgrave Macmillan.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. (H. Arslan ve B. Balkız, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hindess, B. ve Hirst P. Q. (1977). *Mode of Production and Social Formation*. London: Macmillan.
- Howarth, D. ve Griggs, S. (2016). Discourse Analysis, Social Constructivism and Text Analysis: A Critical Overview. H. Keman, J. J. Woldendorp (Editörler). *Handbook of Research Methods and Applications in Political Science* içinde (s. 400-419). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Jager, S. (2001). Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (s. 32-62). London: Sage.
- Johnstone, B. (2008). *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Jørgensen, M ve Phillips L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Juez, L. A. (2009). *Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing,
- Keskin, F. (2011). Söylem, Arkeoloji ve İktidar. *Doğu Batı Dergisi*, 9, 15-23.
- Kocaman, A. vd. (2009). *Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

- Lacan, J. (1968). *The Language of the Self: The Function of Language in Psychoanalysis*. (A. Wilden, Çev.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Laclau, E. ve Mouffe C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Lamarque, P. V. (1997). *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*. Oxford: Pergamon.
- Lepore, E. ve Smith B. C. (2006). *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Lull, J. (2001). *Medya İletişim Kültür*. (N. Güngör, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Lycan, W. G. (2008). *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*. London: Routledge.
- Macdonell, D. (1991). *Theories of Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel Genel Dilbilim*. (B. Vardar, Çev.). Ankara: Birey Toplum Yayınları.
- Mc Closkey, R. (2008). A Guide to Discourse Analysis. *Nurse Researcher*, 16(1), 24-45.
- Mc Ginn, C. (2015). *Philosophy of Language*. Cambridge: The MIT Press.
- Megill, A. (2012). *Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Miller, A. (2007). *Philosophy Of Language*. London and New York: Routledge.
- Mills, S. (2003). Söylem ve İdeoloji. (Z. Özarslan ve B. Çoban, Çev.). Z. Özarslan, B. Çoban (Editörler), *Söylem ve İdeoloji içinde* (s.113-130). İstanbul: Su Yayınevi.
- Mora, N. (2010). *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. Ankara: Nobel.
- Mumby, D. K. (2004). İdeoloji ve Anlamanın Toplumsal İnşası: Bir İletişim Bakış Açısı. (Ç. Dursun, Çev.). *Doğu Batı İdeolojiler*, 3(30), 123-141.
- Oktar, L. (2002). Laik ve Anti-Laik Söylemlerde Biz ve Onlar Çatışması, S. Yağcıoğlu (Ed.), *1990 Sonrası Laik-Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım içinde* (s. 163-174). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Palmer, R. E. (2008). *Hermenötik*. (İ. Görener, Çev.). İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Parker, I. (2002). Discourse Analysis. P. Banister, E. Burman, I. Parker, M. Taylor, C. Tindal (Editörler), *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide içinde* (s. 92-108). Buckingham: Open University Press.

- Parker, I. (1992). *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Philips, N. ve Hardy C. (2002). *Discourse Analysis: Investigating Process of Social Construction*. London: Sage.
- Posselt, G. ve Flatscher M. (2018). *Sprachphilosophie: Eine Einführung*. Wien: Facultas.
- Potter, J. (1996). *An Analysis of Thinking and Research about Qualitative Methods*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Potter, J. ve Wetherell M. (1994). Analyzing Discourse. A. Bryman, R. George Burgess (Editörler), *Analyzing Qualitative Data* içinde (s. 47-66). London: Routledge.
- Potter, J. ve Wetherell M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Poulantzas, N. (1978). *State, Power, Socialism*, New York: Verso.
- Precht, P. (1999). *Sprachphilosophie*. Stuttgart: Metzler.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Purvis, Trevor ve Alan Hunt. (2014). Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji.... (S. Coşar, Çev.). *Moment Dergisi*, 1(1), 9-36.
- Reah, D. (1998). *The Language of Newspapers*. London: Routledge.
- Reisigl, M. ve Wodak R. (2009). The Discourse-Historical Approach (DHA). R. Wodak, M. Meyer (Editörler). *Methods for Critical Discourse Analysis* içinde (s. 87-121). London: Sage.
- Ricoeur, P. (2007). *Yorum Teorisi*. (G. Y. Demir, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Russell, B. (2014). *İktidar*. (M. Ergin, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Russell, G. ve Fara D. G. (2012). *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. London: Routledge.
- Scollon, R. (2001a). Action and Text: Towards an Integrated Understanding of the Place of Text in Social (Inter)action, Mediated Discourse Analysis and the Problem of Social Action. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (s. 139-183). London: Sage.
- Scollon, R. (2001b). *Mediated Discourse: The Nexus of Practice*. London: Routledge.
- Soames, S. (2010). *Philosophy of Language*. Princeton: Princeton University Press.

- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sturrock, J. (2003). *Structuralism*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Tanesini, A. (2007). *Philosophy of Language A-Z*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tekin, B. Ç. (2008). The Construction of Turkey's Possible EU Membership in French Political Discourse. *Discourse & Society*, 19(6), 727-763.
- Titscher, S. vd. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage.
- Tonkiss, F. (2006). Analysis Text and Speech: Content and Discourse Analysis. C. Seale (Ed.), *Researching Society and Culture* içinde (s. 367-383). London: Sage.
- Tönnies, F. (2010). *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Üşür, S. S. (1997). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- van Dijk, T. A. (2016). Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Studies* içinde (s. 62-85). London: Sage.
- van Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis. D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (Editörler), *The Handbook of Discourse Analysis* içinde (s. 466-485). Oxford: Wiley-Blackwell.
- van Dijk, T. A. (2009). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. (2006). Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*, 17(2), 359-383.
- van Dijk, T. A. (2005). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. M. Küçük (Ed.), *Medya İktidar İdeoloji* içinde (s. 315-362). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- van Dijk, T. A. (2003). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım. B. Çoban, Z. Özarslan (Editörler), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji* içinde (s. 13-112). İstanbul: Su Yayınları.
- van Dijk, T. A. (2001). Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (s. 95-120). London: Sage.
- van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

- van Dijk, T. A. (1997). Discourse as Structure and Process. *The Study of Discourse* içinde (s. 1-35). London: Sage.
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4, 249-283.
- van Dijk, T. A. (1993). *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park: Sage.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Voloşinov, V. N. (2011). *Marksizim ve Dil Felsefesi*. (M. Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ward, G. (1997). *Postmodernism*. Illinois: Teach Yourself Books.
- Weber, J. J. (1992). *Critical Analysis of Fiction, Essays in Discourse Stylistics*. Amsterdam: Atlanta.
- Weiss, G. ve Wodak R. (2003). Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis. G. Weiss, R. Wodak (Editörler), *Critical Discourse Analysis* içinde (s. 1-34). New York: Palgrave Macmillan.
- Wetherell, M. vd. (2001). *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London: Sage.
- Williams, Raymond. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Wodak, R. vd. (2009). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University.
- Wodak, R. (2007). Pragmatics and Critical Discourse Analysis. *Pragmatics and Cognition*, 15(1), 203-225.
- Wodak, R. (2002). Fragmented Identities: Redefining and Recontextualizing National Identity. P. Chilton, C. Schaffner (Editörler). *Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse* içinde (s. 143-169). Amsterdam: John Benjamins.
- Wodak, R. (2001a). What CDA is About—a Summary of its History, Important Concepts and its Developments. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (s. 1-14). London: Sage.
- Wodak, R. (2001b). The Discourse-Historical Approach. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (s. 63-94). London: Sage.
- Wodak, R. (1996). Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis. J. Zienkowski, J. O. Östman, J. Verschueren (Editörler), *Discursive Pragmatics* içinde (s. 50-69). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- Wodak, R. ve Meyer M. (2016). Critical Discourse Studies: History, Agenda, Theory, and Methodology. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Studies* içinde (s. 1-22). London: Sage.
- Wodak, R. ve Meyer M. (2009). Critical Discourse Analyses: History, Agenda, Theory and Methodology. R. Wodak, M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analyses* içinde (s. 1-33). London: Sage.
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*. (Ş. Artan, Çev.). İstanbul. İletişim.
- Wood, L. A. ve Kroger R. O. (2000). *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*. London: Sage.
- Yağcıoğlu, S. ve Değer A. C. (2002). *1990 Sonrası Laik-Anti Laik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, Y. (2004). *Söylem Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.